

HÍRADÁS NEW YORKBÓL, PÁRIZSBÓL (Szalay Lajos és Zajtai Ernő levelezéséből 1960, 1972–73)

SÜMEGI GYÖRGY

Szalay Lajos (1909–1995) teljes levelezéséből eddig két, munkássága szempontjából fontos, sőt bizonyos vonatkozásokban meghatározó egyéniséggel (Kovách Aladár, Domokos János) folytatott levelezés-együttes jelent meg.¹ Ezekon kívül egyes tőle származó (Farkas Istvánnak,² Lipták Pálnak,³ Tito Péreznek⁴), hozzá vagy róla írott levelek is nyilvánosságra kerültek.⁵ Föltételezhető, hogy még számos a testvéreinek, szüleinek, a nagyobb családja tagjainak, valamint ismerősöknek, művészeknek, művészbarátoknak (László Gyulának, Csicseri Rónai Istvánnak, Kolczonay Ervinnek, Lipták Pálnak stb.) írott levele lappang, vagy nem került, nem kerülhetett eddig nyilvánosságra. Pedig már évekkel ezelőtt megfogalmazta egy Szalay-levelezéskötet kiadásának a szükségességét Serfőző Simon, a Felső-magyarországi Kiadó (Miskolc) vezetője.

A Szalay–Zajtai levelezésből 29 egységet (20 Szalay és 9 Zajtai) levelet bocsátott rendelkezésemre, adott át közlésre a Münchenben élő Zajtai Ernő. Az 1960-as évből, ill. 1972–73-ból származó levelek Szalay életének egy válságos évébe, az argentinai periódusa (1948–1959)⁶ utáni újbóli, a harmadik és aktív korában egyúttal utolsó újrakezdésének, megletelepedésének a konfliktusaiba engednek bepillantani. A Buenos Airesből New Yorkba telepedő Szalay még egyszer, utoljára megpróbálja műveivel az érvényesülést, családja számára a megélhetés biztosítását – külföldön, élet-vándorlása új országában. Az angol nyelv tudása nélkül, alkalmi segítőkre bízva próbál rajzainak érvényt szerezni. S ha ér is el átmeneti sikereket (esetenként anyagiakat is), tartósan nem tud az akkor másra fogékony, másfajta művészeti üzenetekre nyitott New York-i művészeti szcénában, művészeti életben megkapaszkodni, gyökeret verni és folyamatosan jelen lenni. Az érvényesülés, ismeretségének fokozódása, rajzai terjedése elé fölmagasodó falak növekvő árnyékában a bizalmatlanság, a hiábavaló akarás, a kilátástalanság és mármár egyfajta üldöztetési érzés, szuperérzékenység hatalmasodik el rajta. Nem marad más kiút a számára, mint a nyugdíjas éveket bevárva újra visszahajózni, kényszerű Odüsszeuszként visszakapaszkodni Európába és hazajönni Magyarországra.

---

¹ „Tollhegyre venni jólesik”. Szalay Lajos levelezése Domokos Jánossal. A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XX. Salgótarján, 1995. 251–272.; Szalay Lajos levelei Kovách Aladárhoz. (Dokumentumok – Österreichische Nationalbibliothek, Wien), Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXXIII–XXXIV. Miskolc, 1996. 529–546. Mindkét közleményt bevezette, jegyzetelte, közzétette: *SümeGI György*.

² Szalay Lajos rajzai. Bev.: *SümeGI György*. Miskolc, 1992.

³ Szalay Lajos rajzai. Békéscsaba, 1979.

⁴ *SümeGI György*: Szalay Lajos argentinai periódusa (1948–1960). Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXXIX. Miskolc, 2000. 331.

⁵ Érintések. In memoriam Szalay Lajos. 1996. 47–48, 66–67, 106, 116–117, szerk.: *Tóth Piroska*, Miskolc

⁶ Lásd a 4. jegyzetet.

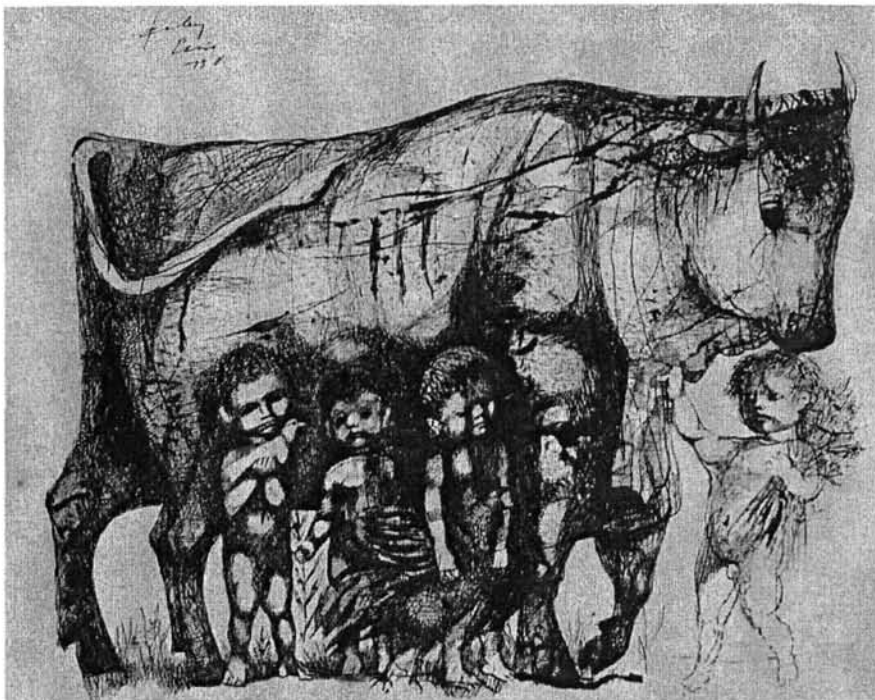
*Szalay Lajos és családja:
leánya, Szalay Klára, felesége: Szalay Lajosné
sz. Hering Júlia
(Argentína, 1959)*

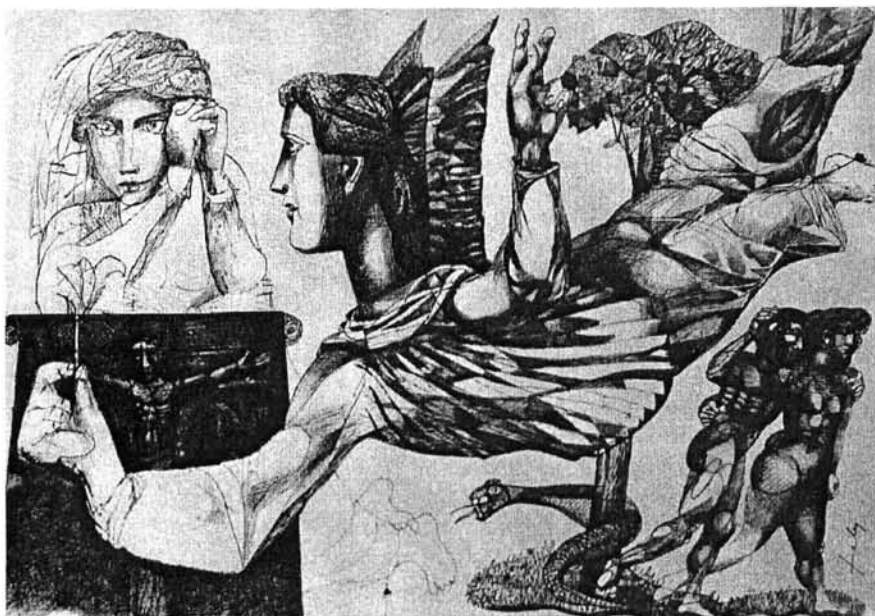
*Zajtai Ernő
(Argentína, 1960 körül)*

A párizsi ösztöndíja idején (1972–73) fogalmazott levelekből már a végső lemondás, a pihenni hazatérés, a teljes visszavonulás hangjai is föl-föltűnnek – rajzolóí, művészi munkássága átmeneti beszüntetésének a jelzésével együtt.

A levelezőtárs, Zajtai Ernő kérésére leírta magáról és kettejük kapcsolatáról a legfontosabbakat; legpontosabb, ha őt magát idézem ide: „1927. december 4-én születtem Sopronban. A középiskolát Sopronban, Magyaróvárott a Piaristáknál, és Budapesten végeztem, 1936-ban érettségiztem. 1937-ben a Magyar Távirati Iroda külügyi szerkesztőségébe kerültem, és hírszerkesztőként dolgoztam 1945-ig. Közvetlen Budapest ostroma előtt nyugatra irányítottak a Magyar Rádió egy szükség-adójának beosztottjaként. A háború vége Bajorországban ért, a rádiócsoport addigra már feloszlott. Sikerült Salzburgba jutnom, ott az ENSZ menekülteket támogató szervezetében, az UNRRA-ban találtam munkát. 1948-ban megnősültem, 1949 elején kivándoroltunk Argentínába. Különböző ipari és kereskedelmi vállalatoknál dolgoztam, és 1952 táján Buenos Airesben egy esti-akt műteremben megismerkedtem Szalay Lajossal. Nagyon kedves baráti viszony alakult ki közöttünk. Amikor Szalay elhatározta, hogy az Egyesült Államokba vándorol, segítségére lehettem a rajzai eladásában. Szalay ragaszkodott ahhoz, hogy az általam eladott képek árából részesedést fogadjak el. Ennek ellenében én is rajzokat vásároltam tőle, összesen hetet, és ebből egyet – menekülő nő karján gyermekével – a feleségének ajándékoztam. Mint mondotta, ez volt az első rajza Szalaytól.

*Szalay Lajos: Termékenység 1973.
papír, tus, 380x480 mm, J. b. f.: Szalay Paris 73. II.*

Szalay Lajos: (Rajz), papír, tus, 310x340 mm, J. j. I.: Szalay

Én a családommal 1961 tavaszán jöttem el Argentínából. Münchenben telepedtünk le. 1967-ig a Siemens cégnél dolgoztam, 1967 júniusában a Szabad Európa Rádió szolgálatába léphettem régi foglalkozásomban, a magyar osztály hírszerkesztőjeként. Ott dolgoztam 1983. évi nyugdíjazásomig.

Nem tudom már, hogy Szalayval mikor vettük fel a kapcsolatot Európában. Valószínűleg akkor már a rádiónál dolgoztam.

Szalay több alkalommal meglátogatott Münchenben. 1972-ben június 3–4-én járt itt, akkor Kuh-val, a Gebrauchsgraphik főszerkesztőjével is beszélünk. Én 1972 jan. 27–28-án, majd ápr. 24–25-én Párizsban látogattam meg Szalayt. A találkozás nagyon kellemes emlékemben van.

Már egy korábbi levelemben írtam sógoromról. Újvári – művész nevén Újváry – Sándorról, akinek könyvkiadó vállalata és irodalmi ügynöksége volt Münchenben, és ilyen minőségében voltak összeköttetései kiadókkal. Innen eredt az érdeklődés a „színes lovak” iránt. Úgy tudom, 1972 vége felé volt, hogy sógorom bevonásával eladtuk Szalay néhány rajzát, egyet én is vettem. Itt küldöm Lajosnak még két párizsi levelét 1972 jan. 25-ről és febr. 1-ről. Eddig itt tartottam őket, de a teljesség kedvéért most ezeket is elküldöm, és Önre bízom a döntést.

Mindig is szerettem volna Szalay Lajosnak szolgálatára lenni. 1972. május 8-i és június 20-i levelemben erről túl nagy szavakat pengettem, holott nem volt kapcsolatom illetékes körökkel, kivéve valamelyest említett sógorom révén, és végül is mondhatnám, hogy eredménytelenül fontoskodtam.

Emlékezetem szerint Szalay 1973 őszén látogatott meg Münchenben, akkor felesége is vele volt. Ez volt az utolsó találkozásunk. Azután semmi hírt nem kaptam tőle. Már az 1973. évi karácsonyi üdvözlőre sem válaszolt.

Nem tudom, mi volt az oka ennek a teljes és végleges szakadásnak. De évekkel később megtudtam, hogy Újvári Sándor szívélyes viszonyban állt az akkori otthoni rendszerrel.”⁷

Az alább közölt Szalay-levelek mind kézzel, fekete golyóstollal (néhány fekete filctollal) írottak. Az 1. és 4. a Hotel National New York levélpapírján, a többi fejléc nélküli levélpapíron. A Zajtai-levelek írógéppel írottak, az elküldött eredetiek másodpéldányai. Róluk az aláírás (ami a Szalaynak elküldöttön mindig autográf lehetett) hiányzik, ezért kapcsos zárójelben tüntettem föl.

A levelekben előforduló neveket nem tudtam föloldani külön jegyzetekben, mert az argentinai, az észak-amerikai, New York-i és a francia-, németországi szereplőkhöz eligazításul semmiféle Magyarországon föllelhető lexikont vagy használható adattárat nem találtam. A legtöbb esetben a levelekből vagy azok szövegekörnyezetéből kiderül a külföldi szereplők kiléte is.

A leveleket – egy-két mai helyesírás szerinti átírást leszámítva – betűhíven közöljük, bár egy-két túl személyes természetű közlést kihagytunk. A leveleket kiadásra előkészítő művészettörténész szerző és a kiadó együttesen hálásan megköszöni Zajtai Ernő úrnak a Szalay Lajossal, a 20. század egyik legnagyobb magyar rajzolóművészeivel folytatott levelezésének közlésre való átengedését, rendelkezésünkre bocsátását. E levélközleménnyel is közelebb juthatunk Szalay emberi, alkotói világához, egy magyar emigráns képzőművész sorsa alakulásán keresztül bepillantást nyerhetünk a vágyott művészeti közegbe és az emigráns lét jellemző helyzeteibe.

---

⁷ Zajtai Ernő levele Sűmegi Györgynek, München, 2001. márc. 2.

Zajtai Ernő vallomásából és leveleiből kibontakozó életútja, Szalayhoz fűződő ragaszkodó barátsága is egy magyar emigráns értelmiségi tipikus sorsvonásait kínálja föl a számunkra.

1. Szalay Lajos Zajtai Ernőnek

24. VI. 960

Kedves Ernő !

Nagy sebtében írok Neked, hogy ha még gondolsz a kijövésre, rögtön intézkedhess.

Ma megismerkedtem egy úrral, aki Veled együtt dolgozott a távirati irodánál és aki családdal is nagyon jó viszonyban lehetett mert, Édesanyádnak nagy tisztelője.

Ez az úr észak-amerikai állampolgár és örömmel ad nektek jótállást.

Neve és címe:

KMOSCHEK PÁL
624 COLGATE AVE.
PERTH AMBOY N.Y.

Az amerikai konzulátusról kérd el a tájékoztató ívet, ami megadja az utasításokat, hogy hol és miképpen kell eljárni a jótállónak és ezt az ívet küldd el a fenti címre.

Barátunk szerint nyomban kaphatnál tanári állást a német nyelv tanítására évi 6,000 dollár fizetéssel olyan iskolaféleségben, ahol diploma nem fontos, csak a nyelv tudása. De erről és egyéb Benneteket érdeklő dologról is majd Kmoschekkel levelezz, aki tizenegy évi tapasztalat alapján tud tájékoztatni minden fontosról.

En egyelőre és ez természetes is, a tájékozódás és lehetőség keresés állapotában tévelygek. Mihelyt biztosabban és világosabban látok és mihelyt lakásunk is végleges lesz, nyomban írok.

Egyelőre a címem a következő.

Dr. FREYDINGER JÓZSEF
MEMORIAL HOSPITAL
MANCHESTER CONN.

Feleségednek kézcsókomat küldöm, a prücsköket csókolom

Téged szeretettel üdvözöllek, Lajos.

2. Szalay Lajos Zajtai Ernőnek

Manchester Conn. 28.VI. 60.

Kedves Ernő

New Yorkból küldtem Nektek egy levelet, de mivel nem ajánlva adtam fel, talán nem kaptátok meg.

Ezért megismétlem, amit abban írtam:

Egy nagyon jó és régi barátod, akivel együtt dolgoztál a Távirati Irodában, örömmel ad Nektek anyagi jótállást. Már megteheti, most észak-amerikai állampolgár. A címe:

KMOSCHEK PÁL
624 COLGATE AVE
PERTH AMBOY N. Y.

Nyomban írdj neki és egyúttal küldj el egy angol nyelvű tájékoztatót (az amerikai konzulátuson adják) hogy Kmoschek tudja, hol és milyen formában intézkedjék a jótállással kapcsolatban.

Kmoschek szerint Neked nagy lehetőségeid vannak. Nemcsak a mostani foglalkozásodban, hanem a német nyelvtudásod alapján tanári állásban is. Ebben az állásban évi 6,000 dollárt kereshetsz. A főiskolák (nem egyetem) nem kérnek tanári diplomát, megelégszenek a gyakorlatban megvizsgált képességgel.

Kevés ideje vagyunk itt ahhoz, hogy véleményem legyen Észak-Amerikáról, de azt már tudom, hogy egy dollár vásárló értéke kb. egy békebeli pengő értékével egyenlő. Ami azt jelenti, hogy itt bizony az élet nehéz és csak egy nívó van. Szegénynek lenni egyáltalán nem lehet. De ezeket az információkat barátodtól jobban megkaphatod.

A mi dolgaink még a kezdeti zötyögés állapotában vannak és egy-két hónap még el fog telni, amíg jól megy minden. Jó ómennek tartom, hogy az első rajz, amit eladtam, 150 dollárért kelt el. De nyilván nem mindig „papsajt”.

Manchesterből holnapután költözünk át Bostonba. Itt az új cím.

LUIS SZALAY
c/o Dr. JOSEPH FREYDINGER
JAMAICA PLAIN 30

BOSTON MASS.

A borítékra írt postai cím szükségesség (ajánlott levél), de már nem érvényes.

Szeretném, ha írnál nekem a következő dolgokról.

1./ Megjelent-e az „Austral” nagy mifene folyóiratban az Audivert jr. által beígért cikk? Ha igen, légy szíves elküldeni a vonatkozó oldalt vagy oldalakat.

2./ Blum megígért valamit a „Gebrauchgraphik”-ban. Van Rielen keresztül megtudhatnád jött-e, vagy jön-e valami?

3./ Ha a főnököd valóban nagy összeköttetésekkel rendelkezik, és egy ajánló levéllel is el tudná érni azt, hogy New Yorkban írjanak rólam, óriási lendületet adhatna nekem.

4./ Bármilyen dolog, jó – vagy rossz, ami velem összefügg közvetlenül, vagy közvetve – cikk vagy szóbeli információ.

5./ És természetesen és elsősorban ami Veletek és terveitekkel kapcsolatban történt.

Remélem jól vagytok és nem változott meg a kivándorlást illetőleg a szándékok és a lelkesedés.

Kedves Feleségednek kézcsoportot küldöm, a srácokat csókolom, Téged baráti szeretettel üdvözöllek a hamaros viszontlátás reményében.

Lajos

Juci és Klárika csókokat és üdvözléseket küldenek kinek-kinek rangja szerint.

3. Szalay Lajos Zajtai Ernőnek

LUIS SZALAY

80 FENWAY 32 apt

BOSTON MASS.

U.S.A.

Boston 960 július 17.

Kedves Ernő!

Már két levelet (egyét ajánlva) küldtem Neked és még választ nem kaptam. Attól tartok, hogy a sok címváltoztatás miatt nem akadt rám a levél, éppen ezért megírom a már végleges címemet. Mivel itt egyedül lakunk, nincs sok lehetőség arra, hogy a leveled elpasszoljon.

Kérlek, hogy újra válaszolj a levelemben feltett kérdésekre és azon kívül;

1./ Légy szíves beszélj Padillával (Lucas Padilla tel; 84–0418)

2./ Dr. Blancoval tel; 68–1054. ez utóbbtól, ha visszajött Magyarországról, és tud esetleg valamit az én szüleimről, érdeklődj, légy szíves. A felesége Dr. Tóth Aranka ugyan azon a telefonon megtalálható, mert a férjével egy gyárban dolgozik. – Egyébként a Tóth Aranka bátyjával, aki itt él Bostonban, nagyon jóban vagyok.

3./ A Kraft kiadónál (telefon könyvben megtalálod) a „Ki-kicsoda” című kiadvány szerkesztőségétől légy szíves megérdeklődni, hogy a kiadvány megjelent-e már, és én benne vagyok-e? Ha igen, hogy egy fotókópiát tudnának-e adni a megfelelő lapról.

Bostonnak túlzás nélkül a legjobb helyén van főbérleti, itteni összkomfortos, két szobás lakásom, hideg-meleg víz, központi fűtés, jégszekrény, mosógép, telefon, szemétdaráló, lift, fűszek fene. Egy szép park, tó velünk szemben. Szépművészeti Múzeum, Képzőművészeti Főiskola, Egyetem, Zárda, templom egy kváder környezetben, és mindez a város központjában. Pont mint a Stefánia út Pesten.

Észak-Amerika talán legbefolyásosabb művészeti-ügynöknője, aki csak a legjobb művészeket képviseli, elvállalta a képviseletem.

Ősszel fog megindulni a hadjárat az érdekemben.

Szeretettel üdvözöllek K. családdal együtt a magam és családom nevében

Lajos.

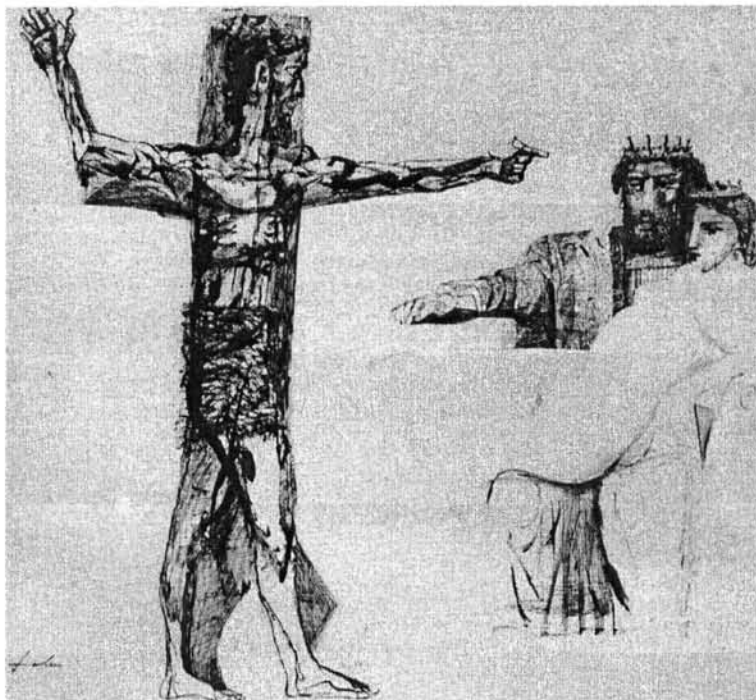
4. Szalay Lajos Zajtai Ernőnek

New York 13. VIII. 60.

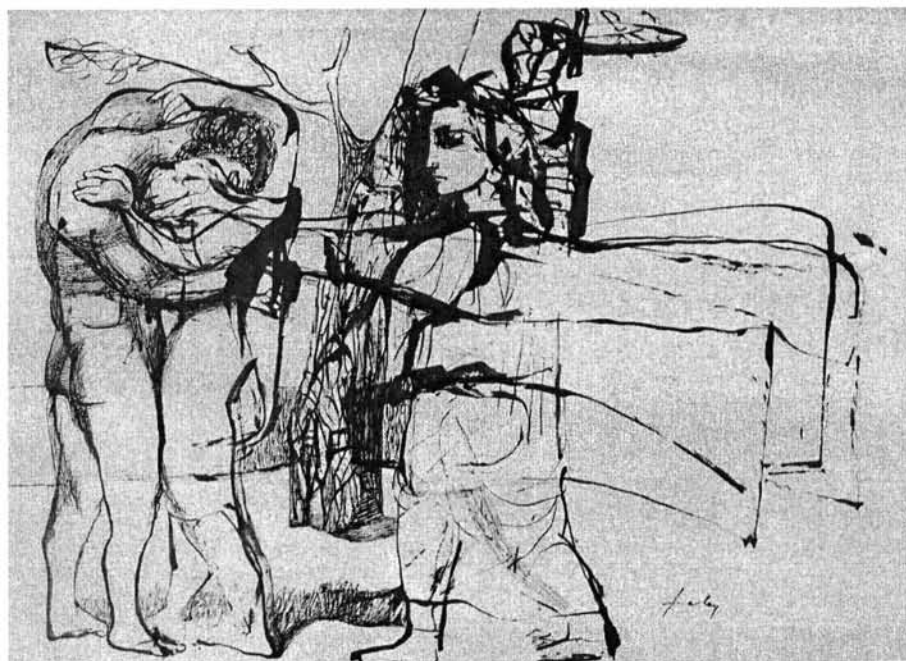
Kedves Ernő!

Édesanyádat ért szerencsétlenségről csak az aug. 3-án kelt leveledből értesültem. Most már, hogy Édesanyád így túl van a nagyján, csak örömmel tudom kifejezni a szerencsés javulás miatt.

Előző leveled vagy leveleid elvesztek, sajnos az annyira szükségelt ajánló sorokkal együtt. Helyesebben nem vesztek el; feleségemnek az a távoli rokona, ahol megszálltunk egy ideig, elpusztította őket egy olyan levéllel együtt, amiben 56 dolláros csekk jött a nevemre. A tehetetlen vagy nagyon is tehetős düh a Juci és rokonai között felmerült és általam nyomban és gyökeresen elvágott félreértések bosszúszerű visszahatása volt.

Szalay Lajos: (Rajz), papír, tus, 310x430 mm, J. b. l.: Szalay

Szalay Lajos: Kiűzetés, papír, tus, 310x430 mm, J. j. l.: Szalay

Audivert címét megtudhatod Van Rieltől. Jó lenne, ha az ügyel kapcsolatban pontos dolgot tudnál írni. Padilla információi filozófiai szépségűek, de tárgyi vonatkozásuk édes kevés.

Hogy Blum is kudarcot fog vallani a Gebrauchgraphiknál, azt én előre megmondtam neki. Blum jóhi-szeműsége vitán felül áll, hisz megpróbálta azt, amiről ő is tudta, hogy hiábavaló.

Dr. Blancó felesége írt nekem. Válaszolnom is kellene de nincs rá semmi kedvem, mert a levél annyira szubjektív volt, hogy csak jóakarátú fejbőlintással felelhetnék, ami viszont le nem írható.

Éppen most beszéltem Palival. Úgy értesített, hogy dolgokt rendben és gyorsan fog menni. Ha felesé-ged születési helye után megkapjátok a kvóta számot, nemsokára találkozni fogunk.

Az én dolgaim nagyon nehezen indulnak meg, attól félek, a nehézségek még sokáig fognak tartani. Ta-lán még itt jobb lesz valamivel, ha majd angolul beszélek, mert akkor már tolmács nélkül tudnak kirúgni. Persze lehet, hogy ezekre a direct kirúgásokra nem fog már sor kerülni, mert úgy érzem, többször már nem fogok próbálkozni sem. De soha nem lehet tudni, mit hoz a jövő. Egyelőre úgy látszik, hogy amíg angolul megtanulok, valami testi munkára kell mennem. Utána talán valami tanári állást kaphatok. Bárhogy is van vagy lesz, egy dolog biztos. Én itt már átvágni magam ezen a tömör fajvédő vonalon nem tudom. A könyvem hatása kellemetlen itt, valami olyan, mintha egy szobában éppen egy lányt erőszakolnának meg, és az ablak alatt megszólal a csengő, mert az utolsó kenetet viszik egy haldoklóhoz, – a haldokló (és ezt a szobában lihegő jól tudja) az előző megerőszakolás egy semmit nem értő kis áldozata. (Aki mellest az utolsó kenetet is oly tetetetlenül és kicsit bambán fogadja, mint a megerőszakolást.) Így megpapolván és álpapolván magamat, levelemre pontot is teszek.

Mindannyiunk nevében és Mindannyitoknak kézcsók, csók.

Szeretettel öllelek

Lajos

L.SZ.

80 FENWAY 32 apt.

BOSTON MASS.

Most egy kicsit N. Yorkban kapkodok fűhöz fához, de Juciék Bostonban vannak.

5. Zajtai Ernő Szalay Lajosnak

Hurlingham, 1960. szeptember 30.

Kedves Lajos!

Nagyon vártam hírt Tőled, remélem, ezúttal szerencsésen megérkezett levelem az ajánlással, első és második verzióban. Utolsó, augusztus 13-i leveled, amit New Yorkból írtál, bizony nem volt nagyon biztató, rengeteget gondolunk Rád és Rátok ezért reméljük, hogy már rendbe jönnek a dolgok. Voltál a Palinál, akihez Mayer ajánlott? Nem tudom megteszi-e, amire Mayer kéri, de megpróbálni nem árt, esetleg sokat használhat. Amint már múltkor írtam, Mayer felajánlotta, hogy eladja ötven rajzodat. Az első reakcióm (persze nem vele szemben) az volt, hogy a peso a peso és dollár ismert viszonyánál fogva ez nem mutatkozik üzletnek a Te számodra, de ezt Mayer is tudja és természetes, hogy az árat most ennek megfelelően szabnád meg. A rajzok elküldése biztos nem lenne probléma. Erről még nem esett szó, de például mikor Mayer New Yorkban volt, a Transcontinental többször vitt neki kilós leveleket. Mayer már többször kérdezett, mit válaszoltál. Szeretne „észak-amerikai impressziókat”. Amint már említettem, most eléggé aktívan műkereskedik. Úgy látszik, külön öröme telik benne, hogy ezzel is tud pénzt keresni, ha kedve tartja. Mindezt nem azért írom, hogy rábeszéljelek, csak azért, hogy tudd, hogy ha jónak látod és értelmét vagy szükségét látod, tudd, hogy ez a lehetőség fennáll.

Időközben próbáltam felhajtani az ifjú Audivertet, de eddig nem jártam sikerrel. Van Riel csak az apjáról tudott. A telefonkönyvben láttam egyet, felhívtam, kiderült hogy a nagybátyja, de már évek óta nem hallott felőle. Megadta az utolsó címét, Bolívar 100 körül, ott is voltam, de kiderült, hogy egy penzió, ahol már több mint egy éve csak nők laknak. Október 3-án nyílik meg egy kiállítás, ahol a tucumáni Audivert is szerepel, talán ennek révén nyomára akadok a fiának.

Pár napja bevetődött Blum az irodába. A Gebrauchgraphik levele nem volt nála, de mondta, hogy rengeteg az anyaguk és hát ez mégsem vág annyira a vonalukba, lévén hogy reklámötletek stb. érdeklik. Viszont örömmel mesélte, hogy Brazíliában elhelyezett valamit Rólad, a HABITAT-nál, Sao Paulóban. Megkértem, hogy lemásolhassam számodra a levelet, mire ideadta a Rád vonatkozó részt. Ez a fordítás: „Kedves Blum úr, Néhány napja kaptam meg július 18-i kedves levelét, és köszönettel nyugtázom a Szalay Lajos rajzolóra vonatkozó anyagot, amit a „Habitat” következő számában szívesen közölni fogunk. (A folytatás már nem Rád vonatkozik.) A „Sur” csoportra vonatkozó jelzett anyagot is elvárom és kérem, hogy gazdagon illusztrálva küldje.” Blum megígérte, hogy odaadja majd az illető számot. Már magam is utánanézttem volna, hol lehet megkapni, de több mint egy hete nem mozdultam el hazulról, elég csúnya influenzám volt, remélem, már

joggal beszéljek róla múlt időben. Mihelyt megkapom az illető számot, Blum révén vagy másképp légipostán küldöm.

Különbön a körülményekhez képest jól vagyunk, próbáljuk a házunkat eladni, de úgy látszik nem könnyű. Édesanyám lába javulóban, egy hónapja vették le a gipszet, botal már egész jól tud járni. Reméljük, hogy egészen rendbe jön. Gyönyörű tavaszi időnk van. Olvastam, hogy a hurrikán Bostonba is ellátogatott. Hogy van kedves feleséged, hogy van Klárika? És az angol tudomány? Koppányiékat felhívtad? Nem mondom, hogy a helyzetüket éppen ideálisnak találom, de nagyon jó kedéllyel írtak.

Légy szíves írjál mielőbb. Nagyon élénken el tudom képzelni mindazt, amit utolsó leveledben írtál, de bízom benne (...) hogy még minden jóra fordul. Kedves feleségednek kézcsók, üdvözet, Klárikát csókoljuk, Téged szeretettel ölel

Ernő

6. Szalay Lajos Zajtai Ernőnek

New York 10. X. 60.

Kedves Ernő:

Érőszakoltan külön élek a családomtól, ők Bostonban, én New Yorkban és ezért csak most kaptam meg leveledet, de címed nélkül. Emiatt kényszerültem Blumon keresztül írni.

Sorban válaszolok: Augusztus 13-i levelem hangja túlzottan pesszimista volt, de ma hála az egyre züllő körülményeknek, akkori pesszimizmusom inkább mérsékeltnek mondható. Mellékelek egy rajzot. Ezt a rajzot meg kell magyarázni, inkább azt írom meg, hogy egy helyen így utasítottak vissza: „Nem alkalmazhatjuk Szalayt, mert már van egy hozzá nagyon hasonló rajzoló. Nem is kételkedünk az elsőségben, de e másik az már régebben itt van nálunk és egyébként is a „mienk”. Kétség nincs, mert a tolmácsom, aki a felháborodástól egészen kikelt magából, Rátkai színésznek húsz éve itt élő fia volt. Tehát, míg engem ügyesen távoltartottak a hírnévtől, meglepően nagy számban forgó könyveim szépen „megfertőztek” művészeket és mint Argentínában, itt is az epigonok előnyben, jelszó: „kicsi, de a mienk.” Éppen ezért írtam Leopoldo Presisnek (ismered; tanárod volt), hogy Virasorónál levő színes Krisztusomat, egy rajzomat Vogeliusnál és egy másikat, ami egy galéria tulajdonosnál (nő) van, reprodukáljanak egy cikk keretében. Az Atlantidára gondoltam, mert az szép színes reprodukciókat közöl. Válasz sem érkezett. A törpék bosszúja. Istenem, csak most segítsen meg.

Mayer ismerősénél, Neumannnál ott hagytam a szerkesztőségben az ajánló levelet, a nagy könyvem, a Gebrauchsgraphikot és egy hosszú, angol nyelvű curriculum vitae-t. A népszövetségi nagy cirkuszok miatt soha nem tudtam megtalálni a pasast. Jövő héten újra keresni fogom, de már most is tudom, hogy hiába. – A „Life”, a „Time” megmondták nyíltan: „Nem elég híres nekünk.”

Mayernek mondd meg, nagyon köszönöm a kedvességét, de még előnyös ajánlatra sem tudnék most rajzot küldeni, mert a napi betevő falatért szaladgálok.

Az Audivert-féle úgy nyilván nem is létezett. Már ne is próbálkozz.

Feleségem a teljes összeomlás szélén áll. Furdalja szegényt a lelkiismeret, mert a „jó rokon” az ő rokona volt.

Klárika nagyszerű tanuló. Bár hihetetlen, de első az osztályban. Tíz diktált angol szóból 9, 8-at helyesen ír le. Számtanból pedig az egész idő alatt csak egyszer tévedett és történelemből is lehúzta az osztálytársait. Már itt is gyűlölnék, panaszkodja szegény.

Koppányiékat természetesen nem hívtam föl. Majd, ha ....

A Gebrauchsgraphik soha nem fog már közölni tőlem semmit. A „Kunstwerk”, mint tudod Te is, már kétszer megígérte és az sem ért semmit. Én mindig a másik oldalon vagyok, mint egy naptórforgó.

Édesanyád javulásának nagyon örülök. Remélem a te influenzád is már teljesen elmúlt. Leveledből úgy olvasom ki, hogy a család a legjobban van hál Istennek.

Igyekezz jól eladni a házat és csak azt vegyetek, amit éppen használtok. Ide minél több készpénzzel jertek, mert csak az ér valamit.

A mellékelt rajzot légy szíves visszaküldeni.

Itt nem lehet megkapni a „Habitat”-ot. Általában a dél-amerikai sajtónak itt sem kelete, sem becsléte nincs. De Blum mindenesetre egy stramm pacák.

Ez másnap íródik. Voltam az összes megközelíthető újság és revista árusoknál megint. Braziliából nem jön ide semmi újság, mondták. Úgy látszik valami baj van a két ország kereskedelmi kapcsolatában.

Visszatérve az előbbiekre. Próbálj telefonon beszélni Presissal.

Ő ugyan Vogelius barátja és eltartottja, tehát arrafele hűz, de talán azt a cikket meg lehetne csinálni. Olyanféle címmel, hogy „Szalay vallásos rajzai”. Össze lehetne hozni a Virasorónál lévő színes Golgotámat, a Vogeliusnál lévő azt az inquizitort, ami a pasztell-fesők kiállításán szerepelt, ahol Présissal együtt voltam „dísz-meghívott” és egy harmadik rajzzal, szintén Golgota.

Ezt a rajzot egy galéria tulajdonosnője vette meg, aki Cordova Iturburúnak jó barátja; ezért is kaptam meg bagóért. Nagyon fontos lenne, mert így ezzel a három jelentős munkámmal igazolni tudnám magam, ha

később valaki ezeket is utánozná. Talán közbeléphetne Blum, Iturburu, Van Riel, akivel utolsó kiállításomat azzal a feltétellel csináltam, hogy az „Atlantidában” lehozat cikket.

Padillának is jó összeköttetése van oda.

Próbálg valakit csinálni, talán Mayeren keresztül vagy akárhogy, mert hidd el, életbevágóan fontos.

Feleségednek kézcsokomat küldöm. Gyereket csókolom,

szeretettel üdvözöllek

Lajos

Második oldal és a következő nap.

Az említett Virasoro igazgatója egy hajó-építő vállalatnak. Astra, Astar vagy ilyesféle névvel és irodája a Tucuman 1000 körül lehet, az első kvader az obeliszkes avenida után (tengerpartról jövet). Presis tudja a címét, de az az érzésem, Présisra nem igen lehet számítani.

Padilla aranyos ember. Mondd meg neki, hogy azon nyomban, ahogy jót írhatok, ő lesz az első, akivel azt közölni fogom.

Bécsben kiadták volna újra a könyvemet (nikotexezve), kértem is a kliséket Dr. Blancótól, de nem is válaszolt. Nemes Pista szerint „kígyót-békát” beszél rám, nyilván, hogy fedezze magát, amiért a neki egy vasába sem kerülő szívességet nem tette meg.

Szeretném tudni, Vogelius mit akar csinálni a nála lévő rajzokkal? Presis tudná ezt is, de Presis...!

Amit a cikket illeti, hogy mit kellene írni? Nem tudom. A plágiumra nem kellene kitérni, mert csak oktalanul és céltalanul komplikálná az amúgy sem egyszerű helyzetemet. De azt a rajzot majd küldd vissza és ha a cikkben azok a rajzok jönnének le amiket kértem, akkor a klisék, amik az Atlantidánál úgy sem kellene, nagyon hasznosak lennének nekem.

Mivel műfogvicsorgatva kell kiharcolnom a legminimálisabb lehetőségeket is, ne csodálkozz, hogy levelem kapkodó és zavaros. Olyannyira egyedül vagyok, hogy ezt más nem is bírná ki, de engem az a remény tart, hogy utóbb vagy még utóbb itt is leszek valaki. Az „Atlantida” nagyot segítene. Persze csak azokkal a rajzokkal és festményekkel, amit említettem. Én a szöveget még spanyolul is meg tudnám írni, de az annyira bántó és keserű lenne, hogy jobb ha bárki, akármilyen jelentéktelen szöveget is ír, inkább a reprodukciók legyenek jó nagyok.

Nagyon köszönöm a fáradságodat. Szeretném írni, hogy meghálálom, de igazán nem tudom, hogyan. Majd az Isten megfizeti.

Még egyszer kézcsok, ölelés,

Lajos

7. Zajtai Ernő Szalay Lajosnak

Buenos Aires, 1960. november 2.

Kedves Lajos!

Köszönöm kedves leveledet október 10-éről. Minthogy kerülővel kaptam, némi késéssel érkezett. Már nagyon aggasztott hosszú hallgatásod, de leveled sajnos nem olyan, hogy eloszlatná az aggályokat.

Először is továbbítom Tana címét. Ez sürgős, ha beszélni akarsz vele, mert november végén jön vissza. TANA SACHS – 45, West 11th Street, New York 11, N.Y.

A cikk ügyében rögtön mozgósítottam Padillát. Őrült, hogy tehet valamit Érted és annak, hogy a feladat, amit én elég kemény diónak találtam, könnyen megoldható számára. Tegnapelőtt, hétfőn, voltunk az Atlantidánál, egy hétig tartott, amíg a talajt előkészítette. Azcuaga szerkesztővel beszélünk, akihez már kellőképpen beajánlatta magát, „Bullrich” volt a szeszám nyíl ki; a második pedig a Te neved. Készségesen közli a cikket. Azcuaga két hónapja vezeti az Atlantidát, jól ismer Téged (mint mondta, jó néhányszor bemutatott Neked, de Te soha nem emlékeztél rá). Csodálkozott, hogy még eddig nem jelent meg Rólad cikk az Atlantidában. Kéri, hogy a cikket mi szállítsuk, két gépírt oldalt és a plagizálás kérdésére is ki akar térni, szóval erről is essék említés a cikkben. Elküldöd a szöveget? Minthogy a vallásos rajzaidról van szó, kérdezte, nem lenne-e valami a karácsonyi időszakra alkalmas rajzod. De látván fejtörésemet, mondta hogy nem fontos. A cikk tehát megjelenik, de nehézségek még vannak. Először is két hónapra dolgoznak előre. Eszerint januárban vagy februárban jelenik meg. A másik a reprodukciók kérdése. Az eredeti rajzokról csinálják és ez azt jelenti, hogy rajzok legalább másfél hónapig ott maradnak.

A festmény szintén. Most a rajzok után indulunk Padillával. Téged a három említett munka közlése érdekel. Érdekelne valamelyik a következő rajzok közül.

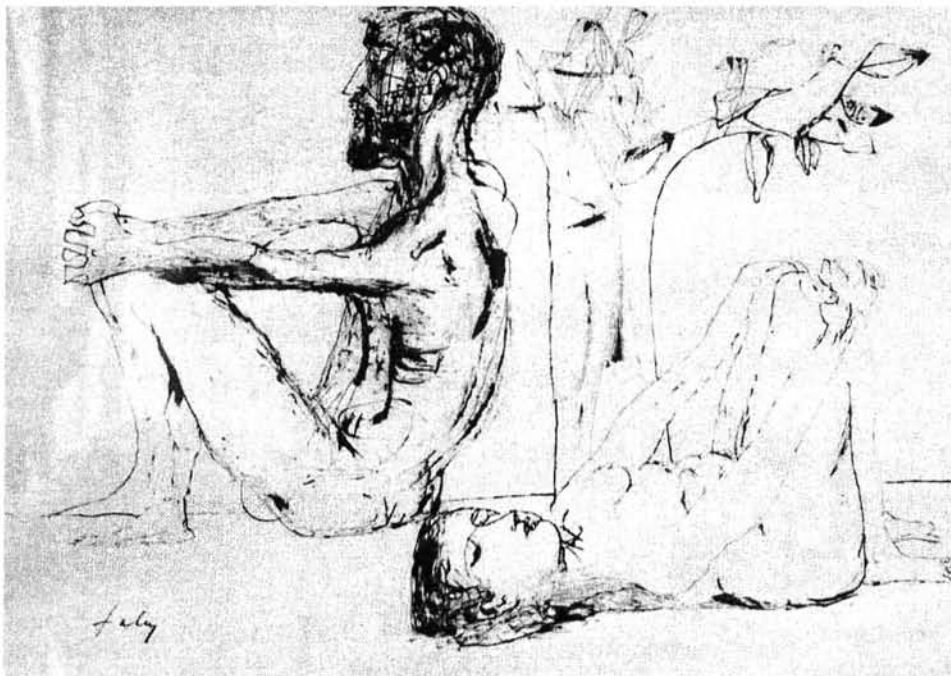
Angyali üdvözetlet (Mária imaszámolyon – Ádám és Éva)

Keresztelő Szent János beszél Heródeshez, aki Heródiást tartja ölen.

Ádám és Éva kiüzetése a Paradicsomból (Á. és É. átölelve tartják egymást.

Ádám és Éva a Paradicsomban. (Ádám ül, Éva hátán fekszik.)

Tudom, ezek nem tartoznak az általad említett csoportba, de ezek kéznél vannak (hogy nagyon szépek, geos without saying) és ha akarsz, hogy valamelyik megjelenjék, légy szíves írd meg.

Szalay Lajos: (Rajz), papír, tus, 310x430 mm, J. b. l.: Szalay

Ma csak ennyit, holnap folytatom az írást.
Kézcsók, csók üdvözlét,
szeretettel ölel

Ernő

A gondolatmenetét, vezérfonalat, vagy az egészet, ahogy jönak látod.

A címem:

Patricios 1738, Hurlingham FCNGSM

vagy

a/c Mineralia S.R.L.

Suipacha 756

Buenos Aires

8. Zajtai Ernő Szalay Lajosnak

Buenos Aires, 1960. november 8.

Kedves Lajos,

A november 3-ára jelzett folytatás még csak ma íródik. Harmadikán Padillával találkoztam, elmentünk együtt van Rielhez, megszereztük tőle a szükséges címetek és ezen a héten megyünk a műveid után. Minthogy tegnap sztrájk volt, jobbnak láttam nem írni a sztrájk előtt, nehogy a levelem belekerüljön. Mindig örülök, ha Padillával találkozom, olykor legalább másodkézből hallom igéidet. Remélem, mire a rajzokat és képeket megszereztük, az utasításaid is itt lesznek. Amint már írtam, a szerkesztőt már zurnalisztikai szempontból is érdekli a plágium kérdése. – Még egy rajz áll rendelkezésedre, múltkor elfelejtettem említeni, Paddilláé. Krisztus a kereszten, amit ő válasznak tekint Dali elegáns Krisztusára.

Elhiszem, hogy New Yorkban hiába kerested a Habitatot. Itt az utolsó kapható szám az áprilisi. Anyám irt Sao Paulói barátainknak, megkérte, hogy légipostán küldjék el, remélem, hamarosan itt lesz.

Egyébként anyám ír ügyedben Bartha Albert tábornoknak. Te a fiát jól ismerted, együtt voltatok Párisban. Szegény nagyon rokkant, de talán tehet valamit érdekedben magyar vonalon, ő benne van a bizottmányban vagy minek hívják. A címe: 100 West 80th Street, New York 24, Hotel Orleans. Ne ijesszen vissza, csak figyelmeztetésképpen mondom, hogy mostani felesége zsidó származású, kálvinista.

Gondolván New York-i ismerőseinkre, (nekem úgy szólván egy sincs) eszembe jutott egy német, tagja annak a társaságnak, ahova apám miatt szoktam járni (néhányszor elkísértél a Cramerig, talán emlékszel rá), az két vagy három éve ment oda és remekül megy neki. Aranyműves. Ha érdekel megírom a címét és írunk neki. Én nagyon rendes embernek ismerem. És tudom, hogy vannak ötvös-tervezeteid.

Mi egészség dolgában jól vagyunk, hála Istennek. Amúgy rettentő lassan mennek a dolgok. Most már legalább vagyunk annyira, hogy akad egy-két félkomoly érdeklődő, aki megvinné a házat – ha pénze lenne. Ez már nagy haladás. Reméljük, hogy csak túladdunk rajta decemberig. Ezzel kapcsolatban vallanom kell. Tudod, hogy először Európába készültünk. Feleségem rokonai mindenképpen rá akartak venni, hogy ott maradjunk. Most már úgy félig-meddig én is belemegyek a dologba. Különböző okokból. A feleségemnek mégis könnyebb sora lesz, aztán azt hiszem, a gyerekek iskoláztatása szempontjából is sokkal jobb ott a helyzet. Münchenben akarják, hogy letelepedjünk, a két sógornóm ott van. Csak azt nem tudom, hogy munkát kapok-e és milyet. Amerikában ez a kérdés úgy nagyjából tisztázva lett volna. Sógornóm nagyon biztat azonban, hogy ez nem lesz probléma. Te mit szölsz hozzá? München az képzőművészeti központ; feltehetem az egyelőre platonikus kérdést, átjönne, ha mód lenne rá? Most Kmoschek Pali miatt is bajban vagyok. Én nagyon megkértem, hogy szerezze meg az affidavitot. Még nem válaszolt a levelemre, ám már nagyon régen írtam neki, de feltételezem, hogy szaladgál az ügyben. Persze az amerikai ajtót is szeretném nyitvatartani, csak nem szeretném, hogy lévén a dolog sokkal kevésbé sürgős, mint volt, hogy törje magát túlságosan. Te talán tudod, mért nem írt eddig?

Amit Klárikáról írsz az egészen fantasztikus. Hogy bírjátok a hideget? Nem írál egy-két szót Amerikáról úgy általában?

Mi lett azzal a nővel aki úgy volt, hogy szeptemberben kezdi el a műveid terjesztését?

Nagyon várom híreidet. Ehhez a levélhez melléklek a Rattner-reklámot, múlt héten nem volt nálam. És mégegyet. Ehhez sem kell kommentár.

Klárrikát csókoljuk, kedves feleségednek kézcsók, üdvözlöt,

szeretettel ölel

Ernő

9. Szalay Lajos Zajtai Ernőnek

New York 60. XI. 8.

Kedves Ernő:

November 2-iki leveledre válaszolva:

A két cikk önvédelmi célokat szolgálna és jelentősége csak úgy van, ha azt az anyagot közli, amit kérttem. Tehát:

1. Virasoro tulajdonában lévő Golgotát ábrázoló temperám.

2. Golgota, tusrajz, amit egy boglyas hajú nő vett meg, aki egy galéria tulajdonosnője és Cordoba Iturburuval jó barátságban van. A hölgy nevét és címét Van Riel ismeri.

3. Vogelius tulajdonában lévő „Inkvizitor” című rajzom, az, amelyiket mint díszmeghívott kiállítottam az Aquarell és Pasztellfestők kiállításán.

4. Vogelius tulajdonában lévő és ugyancsak az említett kiállításon szereplő rajzom, aminek a címét nem tudom, de ami egy kivégzést váró embert ábrázol, akít egy angyal tart a vállánál fogva és szinte meg és felrúgva a teljesen összetört elítéltet.

5. (?) Ha a végleg kámforra vált Audivert kölcsön adná a „Don Quijote” rajzom kliséjét, amit „állítólag” elkészített még amikor én is ott voltam...

Csak ezek a munkák érdekelnek, és ha meglátod Virasorónál lévő Golgotámat és összehasonlítod a küldött rajzzal, ami lithographia, tehát megfordítva jött ki, meg fogsz lepődni a kínos egybeeséstől.

A tulajdonosok, akik üzletemberek, szívesen kölcsön adják a rajzokat, mert reprodukálás után azok értéke felmegy nyomban.

Az Atlantida kiadója, Leopold Presis, Romero Brest tudnának segíteni egy telefonnal, hogy különösen a megvadult Vogelius kölcsön adja a rajzokat. Ebben az ügyben mellékelek egy levelet Virasorónak, ő is tudna segíteni, hogy Vogelius meglágyuljon.

Ismételtem csupán egy cikk akár az Atlantidában is nem érdekel és haszontalan is (itt le se köpik a dél-amerikai cikkeket). Csak egy cikk a kért rajzokkal és az egy színessel használna.

Normannal nem tudtam beszélni, és bár én is meg a „Free Europ” is kereste és levelet is hagytam nála, sem őt, sem könyveimet nem láttam.

Dolgaim még mindig nehezen alakulnak (nem tudok angolul, tehát a beszédem bajt nem okozhat). (...)
Kézcsók, csók, üdvözet, kinek mi dukál
szeretettel ölel
Lajos

LUIS SZALAY
HOTEL MADISON SQUARE
633 room
37 MADISON AVE.
NEW YORK 10.N.Y.

Nem írtad, hogy a ti ügyetek hogy áll.
Palit én nagyon régen láttam.

10. Szalay Lajos Zajtai Ernőnek
New York nov. 25. 60.

Kedves Ernő:

A „folytatásra” írt válasz (nov. 8.):

1. Mint előző levelemben írtam, csak azok a munkák érdekelnek, amik az ügyemben fontosak, a Padil-lánál lévő rajz nem perdöntő fontosságú és „antidialisága” is egy fikció. Csak akkor jöjjön, ha a többi munkák mellett hézagot kell pótolni. A cikket én csak szalaysan tudnám megírni és ez már Audivertnél is betette a kaput.

2. Mi sem bizonyítja jobban szerencsés csillagzatomat, mint az, hogy ha lejön rólam egy cikk, akkor a lap tűnik el. Mint ez esetben a „Habitat”.

(...)

4. Köszönöm, hogy a német aranyművesre gondoltál, de az én problémám nem arany, hanem munka alapon devalválódott.

5. Ami Németország és az USA közötti vacillálásodat illeti;

Amerika kemény, kegyetlen, de biztos hely anyagi szempontból is. Nem tudom viszont, hogy a jelenlegi nagy német prosperitás hová zúlik, ha ki kell fizetniük az évi 650 millió dollárt és ha elvesztik az amerikai katonacsaládok nagy vásárló erejét. Gondolom informálva vagy a jelenlegi kormány intézkedéseiről, amik már előkészítik a talajt a demokráta németellenességéhez. Nyomozzál ebben az irányban, mielőtt határoznál. Palikát pedig nyomd meg egy levéllel, hogy „fakitson”. Meggondolta-e magát, vagy nem. Kedvezőtlen válasz esetén én bevetem magam az affidavit megszerzésébe.

7. Hideg itt még nem igen volt, de a valóban jól működő központi fűtések miatt ez ügy is csak egy utcai probléma.

8. Klárka még engem is meglep. Nem azzal, hogy jó tanuló, hanem, hogy az első az osztályban. Minden héten kiraknak az iskolában öt-hat gyerektől dolgozatokat. A „tettesek” változnak, de Klárka mindig kint fityeg és nem rajzokkal, hanem diktálás után írt helyesírással, számtannal és amit aztán végleg nem értek, történelemmel.

9. A magyar King szintén .... bár nem magyar felesége augusztus elején az Inczééknél (Színházi Élet) ünnepélyes vacsora keretében vette át a munkáimat, hogy képviselni fog engem. Ő tudniillik ügynök. Lelkesedése határtalan volt. „Miért áll szóba Szalay egy Fullánóval, hiszen Szalay ezerszer különb nála”. Így a nő. Fulláno 15.000 dollárt keres évenként, az én dolgaimat viszont a hölgy magyarázat nélkül visszaküldte november 15-én. Ehhez sem kell kommentár.

10. Rattner Ábrahámnak nagy sikerű kiállítása van. Várom a híreket, hogy Szalay mennyire utánozza Rattnert. Rattner egyébként jó barátja annak az úrnak (magyar), akinek megvan az én két magyarországi könyvem és a két argentinai könyvem is. A Rattnerrel azonos eredetű „magyar” „úr” lelkendező leveleket írt, míg azt hitte, hogy Argentínából nem tudok kijönni. Mióta itt vagyok „mintha elválták volna”.

11. Juci, aki egészen összeroppant, elment munkát keresni Bostonban egy „magyar” fényképészhez, aki mint „forradalmár” jött ki és persze már jól megy neki: a pasas egy darabig hallgatja Jucit és egyszerre csak felkiált: „Szalay Lajosné”. Igen „a nagy Szalay felesége”. Nem tudom mit nevez nagynek. „Hát a nagy rajzoló Szalay”. Igen, annak vagyok a felesége. „Asszonyom, egy világ omlott össze bennem, hogy a nagy Szalaynak anyagi gondjai vannak”. Juci hallgat. „De hiszen Önök nem voltak fasiszták”. Nem, tőlünk telhetőleg igyekeztünk zsidókat menteni.

12. (...)

13. (...)

14. Most elképzelheted mi vár itt rám, ha figyelembe veszed, hogy a Kennedyhez legközelebb álló „magyar” Klár Zoltán, az „Ember” főszerkesztője. Gondolom a kép világos. Egy magyar milliomos ... tegnap

telefonált az eladás céljából nála hagyott rajzaim ügyében: „Tudod, kérlek, a rajzaid nem győztek meg. Megmutattam szakértőknek, akik mondták, igen, rögtön látszik, hogy nem egy amateur munkái, de mégis kérlek”. – És ezt le kell nyelnem. Hát így van. Padillát üdvözlöm. Nincs erőm, hogy írjak neki még most.

Mindenkit üdvözlök, csókollak, kézcsókkal
szeretettel ölel
Lajos

LUIS SZALAY
HOTEL MADISON SQUARE
633 room
37 MADISON AVENUE
NEW YORK 10.N.Y.

Mihelyt világosan látom, hogy tehetségtelen vagyok, nyomban meg fogok könnyebbülni. Még is jobb csak egy emberben csalódnom, még ha az én vagyok is, mint kibírni ezt, hogy egyedül legyek ennyi nemtelen ellenséggel szemben.

11. Zajtai Ernő Szalay Lajosnak Buenos Aires, 1960. december 16.

Kedves Lajos!

Megint soká vártam a válasszal november 25-i leveledre (csak azt említtem, ámbár már a november 8-ira is válaszolhattam volna), de az oka, mint rendesen, hogy szeretnék konkrét eredményekről beszámolni. Nem hinnéd, milyen nehéz elintézni bármit, ami az ember közvetlen hatáskörén kívül esik. (Nem panaszképpen mondom, mert nem tehetném szívesebben.) De azért haladunk és remélem, considerando todo, meg leszel elégedve az eredménnyel. Hozzá kell tennem minden álszemérem nélkül, hogy nekem nagyon kevés érdemem van benne. (Ahol van, azzal elhencegek.) Padillával átlag háromszor találkozunk hetenként és járjuk a tagokat. (Joggal kérdezheted: ugyan mit csináltunk eddig.) Ami történik azt Padilla csinálja, de igazi „good sport”, mindig magával visz, így aztán úgy fest a dolog, mintha én is tennék valamit.

Virasoro. – Eddig ő volt a legnagyobb csalódás. Padilla szerzett nála audienciát – nem lehet másnak nevezni- és átadtuk neki a leveledet. Kijelentette, nem is gondol rá, hogy Presasszal vagy Vogeliusszal beszéljen (mellesleg nem is volt rá szükség), a kép pedig a házát el nem hagyja. Kegyesen megengedi, hogy lefényképezzük a lakásán. Én azt hittem, legalább elbeszélgetünk vele egy-két percig, de ezek után egyszerűen kitámasztott. Mindenesetre az engedélyt megkaptuk a fényképezésre és – Vogelius tanácsára, nekem nem jutott volna eszembe – Makariust kértem meg, hogy megcsinálja, színesen. Készségesen vállalkozott rá, ingyen és bérmentve, Rólád lévén szó. (Erre mondta Padilla, aki püspöködnék nevezett ki: Sabe usted que es la diferencia entre un rabino y un obispo? No. Los dos consiguen la misma cosa. Pero el obispo lo obtiene gratis.) Most szerdán voltunk Virasoro lakásán, jövő héten lesz meg a kép és vihetjük Azuaguának. Makarius sokat dolgozik az Atlántida számára.

Vogelius. Ő majdnem kellemes csalódás volt. Az egész történet kissé bonyolult, de röviden összefoglalva: Először tudta, melyik két rajzodról van szó, aztán egyszerre nem tudta. Odaadott két mappát tele rajzaiddal, keressük ki, amit akarunk, de a két rajz nem volt közte. Mindenesetre felajánlotta, hogy bármelyik rajzot kiválaszthatjuk reprodukálás céljára. Ismételt látogatások és telefonálások után végre felfedezte a „Gran Inquisidor”-t. De a másik nem került elő. Ámbár nagy lökötő gazember, a viselkedése sokkal rendesebb volt, mint Virasoroé és az tény, hogy ami rajzod ott volt rendelkezésünkre bocsátotta és végül is kirukkolt legalább az egyikkel, hát feltehető, hogy tényleg nem tudja a kivégzést felhajtani.

A boglyashajú nő. – Padilla nyomozta ki természetesen, azt hiszem Traubenak hívják, boldogan odaadja a rajzot. Először tévedésből a 12 apostolt vittük el tőle (tudod, a kereszt árnyékával, a kis könyvedben megjelent) és ugyancsak tévedésből azt is elvittük az Atlantidának.

Ezek szerint a következő munkáid vannak együtt:

1. Golgota, tempera (Virasoro), színes fénykép reprodukció formájában.
2. El gran inquisidor (Vogelius).
3. Golgota (Traube).
4. 12 apostol (Traube).

Nem sikerült megszerezni: A kivégzést és Don Quijotet.

Audivert apjának írtam Tucumánba, a nevedben kértem tőle a fia címét, hogy leegyszerűsítsem számára a dolgot a nevre címzett válaszbélyeges borítékot küldtem neki. Nem válaszolt.

A cikk a februári számban fog megjelenni. Padilla írja meg, a küldött sorok felhasználásával. Akarod, hogy Blumot kérjük meg, hogy ő írja? Ez Padilla ötlete volt. Biztos megteszi, csak gondoltam, öneki nem lehetne semmit sem szuggerálni, azon kívül pont a vallásos képeidről lévén szó, nem tudom, hogyan reagálna. De ha gondolod, megkérem. Idő még lenne rá, ámbár Padilla cikke hétfőre meglesz. Tegnapelőtt vetődött

Blum az irodába, hallottam, hogy írtál neki és ha jól értettem, Tana mesélte neki, hogy két könyvcímlapot rajzoltál a Doubleday kiadónak. Mondta, hogy a Habitatot mihelyt megkapja, küldi Neked. Közben megint írtam Sao Pauloba érte, de még nem kaptam választ.

Mayerrel is beszélünk Rólad megint és a címlap adta neki az ötletet, hogy beajánljon a mellékelt levél címzettjének. Úgy tudom, hogy ez a Dr. Godaro azelőtt itten volt és felteszem, hogy beszél spanyolul. Rettentő nyomorban volt pár évvel ezelőtt és Mayer segítette annak idején. Most nagyon feldolgozta magát, a Geigy gyógyszergyár orvosi szak-szerkesztője, és mint ilyen dolga van a kiadó vállalatokkal és gyógyszercégekkel. Nem tudom mennyire lehet a hasznodra, azonkívül Mayer figyelmeztet, hogy kicsit félbolond, de talán jó lehet valamire. Remélem, nem csak teher lesz a számodra a levelet kézbesíteni.

Bartha kb. 2-3 hete meghalt, nyilván tudsz róla. Az egyik fia szintén USA-ban van, nem a volt kollégád. Az utazásunk még mindig nem mozog, rém nehéz a házat eladni, nincs pénz, nincsenek érdeklődők. Egyelőre mindenképpen Németországba megyünk, aztán meglátjuk, hogyan alakulnak a dolgok. Ha nem úgy, ahogy én szeretném, megyünk Amerikába, amit, őszintén szólva nem szeretnék kihagyni. Az affidavit ügyében köszönöm segítségedet, egyelőre nem szükséges, Kmoschek Palinak írtam, hogy ha még nincs meg függessze fel a dolgot. Időközben az amerikai rokoncágunk alelnöke itt volt és felajánlotta, hogy megszerzi nekem ha kell, mégpedig állásajánlat formájában, még hozzá nem is pro forma. Tőle hallottam, hogy Buffet meghalt, autószerencsétlenség áldozata. (Ő onnan tudja, mert az irodájukat két képe dekorálja.) Tudtál róla?

Szörnyű, amiket írsz ottani élményeidről. Szóval látják a munkáidon, hogy nem vagy amatőr. Az anyjuk keservét. A magyar műértésről nekem nem kell mesélned. Most olvastam egy idézetet: Los „grandes” (az idézőjel fontos!) éxitos se obtienen únicamente por medio de masas, y no se comprende que un éxito de masas es siempre un pequeno éxito.

Azért mégis fog az menni !

Kellemes, szép karácsonyt, boldog, sok sikerrel járó új évet kívánunk mindháromotoknak,
szeretettel
Ernö

12. Szalay Lajos Zajtai Ernőnek

New York 960. XII. 31

Kedves Ernő.

Újra csak megköszönni tudom soha meg nem hálálható fáradozásodat. Meglep, hogy éppen Virasoro támasztott nehézségeket. Színes fénykép utáni reprodukció mélyen alatta lesz az eredeti értékének, de valóban nem lehet semmit csinálni ennyi szemét ellen.

A kivégzést ábrázoló rajz (sajnos csak most jutott az eszembe) a cordobai múzeum tulajdonában van, és ez már emiatt ki is esett a kombinációból.

Ha Traube asszony birtokában lévő rajz a kereszt árnyékával és a tizenkét apostollal lényegesen jobban és nagyobbba jöhetne ki, mint a kis könyvben, ez jó lenne nagyon. Meglep egyébként, hogy az eredeti birtokos (egy lengyel nő) eladta a rajzot.

Blumot semmi képen nem lehet felkérni egy ilyen kényes természetű cikk megírására. Padilla cikke bizonyára jó lesz, de egy hivatásos kritikus természetesen jobb lett volna. Sajnos anyagi okok és egyéb körülmények a kritikusok bevetését nyilván akadályozzák.

Köszönöm a Mayer ajánlólevelét. Remélem hasznát veszem.

Bartha haláláról értesültem. Sajnálom szegényt, minden most már jelentéktelenné csökkent előző véleményem ellenére.

Buffet haláláról nem értesültem, és ez elég érthetetlen, ha Buffet nagy hírnevére gondolok. Nagyobb port kellett volna felverni ennek az esetnek.

Őszintén örülök, hogy az affidavitot a rokonság szerzi meg. Valami azt súgja nekem, hogy Pali meggondolta magát, de lehet, hogy tévedek.

Minél tovább vagyok itt Amerikában, annál jobban tétovázok a Neked adandó tanácsot illetően. A materializmus (inkább pénzimádat) egy sajátos fahangú kongást ad itt az emberek lelkének. A szellemi érték szempontjából is irigylésre méltó és nagyon hivatott zsidóságon kívül itt senkit nem érdekel semmi a pénzen kívül. A pénz pedig az nehezen jön, hogy annak megszerzése után az amúgy is nagyon tunya keresztények egy bányász narkózis állapotában gyűjtik az erőt az újabb rohamra. A valóban sok mindenre kiterjedő törvény hatáskörén kívül a magát tartó becsület teljesen ismeretlen és az európai értelemben vett tisztesség nívója talán még az argentin erkölcs nívóján is alul van.

Most egyúvé megyünk lakni New Yorkban, mert ez a kétfelé kutya élet erkölcsileg és anyagilag is megviselt bennünket. Az apa nélküli bukolikus élet nem való Klárikának, aki Argentína után erős honvágyat érez. A szülő-földje.

A mellékelt ormótlan hosszú levelet légy szíves átadni Padillának ; pár sort akartam írni neki, de a zsilipeket nem tudtam becsukni. A rajzot is add át neki; ezt a rajzot egy könyvből vettem ki, amit a bostoni püs-

pök adott a feleségemnek azzal a biztatással, hogy itt így kell rajzolni, ha a férje sikert akar elérni. A könyv szerzője egy franciscanus szerzetes; ez a harmadik könyve.

Makariusnak légy szíves nevében megköszönni a szívességét.

Valahogy úgy érzem, hogy nem diapozitívet csinált (ez majdnem hüen adja vissza a színeket, így reprodukálnak az amerikai folyóiratokban), hanem színes kópiát, ami mindig elviszi a színeket általában a vörös felé.

Mit fogsz csinálni, ha nem tudod eladni a házat? Ha elmentek Németországba a ház eladása nélkül, az akit majd megbíztok, még azt az árat sem tudja elérni, amit Te kapnál. Úgy látom, sehol nincs pénz; egy újabb gazdasági krízis dagad csendben és lassan, de elkerülhetetlenül itt is, ahol a már megunt ismétlődés szerint a mi megérkezésünk tegnapjáig minden jó volt. A tej 39 cent volt és most 46 c. Csodálkozom, amikor a gazdasági pangásról úgy beszélnek, mint egy elemi csapásról; egy kicsit belenézve a dolgokba az ember tapinthatóan érzi, hogy ez is, mint minden emberi ügy, emberek által emberek céljából történik és egy „tisztogató” krízis után a tönkrement emberek mellett éppen azok vészelenek át mindent, akik a krakkot csinálták. A saját hajóját elsüllyesztő kapitány az első és talán az egyetlen mentőcsónakban evez fejét lehajtva, nem a lelkiismeretfurdalástól persze, hanem csak hogy a semmit markolászó kezeket ne lássa.

Remélni szeretném, hogy ez az új év valami újat hoz, egy kicsit szünetelni fog ez a kérelhetetlen özszeesküvés az igazság ellen. Mert azért még van remény. Addig, amíg a mondj igazat, betörik a fejed közmondás érvényes, nincs nagy baj, hiszen ahhoz, hogy a fej betörését elhatározzák, tudniuk kell, hogy igazat mondok, tehát tudni kell különbséget tenni igaz és hazug közt.

Persze ez olyan vigasz, amitől az ember csak könnyet apríthat a vízbe, de ez is valami.

Ismételten megköszönve szíves fáradozásodat, boldog Új Évet kívánok Neked és családnak. Csók, kézcsók.

Szeretettel üdvözöllek

Lajos.

Bostont elhagyjuk, címem egyelőre.

LUIS SZALAY

Hotel MADISON SQUARE

37 MADISON AVENUE

NEW YORK 10. N.Y.

Mayer szívességét nagyon köszönöm.

13. Szalay Lajos Zajtai Ernőnek

Kellemes Karácsonyt és Boldog Új Évet kívánok az egész családnak.

Szalay

(Hátoldalán a Szalay-rajzzal nyomott, A/5-os nagyságú üdvözlőkártyának):

Itt élek Párizsban már fél éve és még itt is maradok május végéig. Ha véletlenül erre járnál, (előfordulhat; nem?) keress fel. Lehet, hogy a nyár végén vagy az ősz elején Münchenbe is elmegyek; akkor természetesen felkereslek Benneteket.

Szeretettel üdvözöllek családdal együtt

Szalay Lajos

14. Szalay Lajos Zajtai Ernőnek

Paris 72, I. 3.

Kedves Ernő;

Hát az igazán nagy öröm lenne, ha találkozhatnánk és pláne ha nem sokára.

Elbeszélgethetnék a rég vagy közelmúltról, a jelenről, de még a jövőről is. Sőt arról csak igazán, mert mégis a jövő érdekelhet leginkább bennünket, ha már nem is nagyon magunk miatt, de a gyerekekért, akiknek az az igazi dimenziójuk.

Írtam is, de most megismétlem: 1972. május végéig maradok itt.

Június, július, augusztus hónapokat Magyarországon tölteném, ahol kis kiállítás is terveznek a rajzaimból.

Azután vissza New Yorkba, amit tíz év után sem bírtam megszokni.

Nyugdíjra is készülődünk, de azt valószínűleg nem Amerikában vénüljük át. De ez még függő probléma.

A közeli viszontlátás türelmetlen reményében.

szeretettel üdvözöllek

Lajos

Feleségedet, gyerekeidet üdvözölöm.

15. Szalay Lajos levele Zajtai Ernőnek

Paris 1972. II. 8.

Kedves Ernő

Rád és jólneveltségedre jellemző pontossággal megérkezett a leveled: nagyon köszönöm.

Örülök, hogy a plakát mégis idegent ábrázolt. Az összetéveszthetőség egyébként nagy bök.

Paristól kapott eufóriádat megértem és őszintén sajnálom, még szégyellem is fakírságomat. Remélem, hogy a nyár elején találkozunk Münchenben és akkor az én lelkesedésmertességem segítségével pótolni tudjuk az esetleg elmulasztott beszélgetést. Akkor fogom fiadat is részletes analizisbe fogni. Persze, ha ő megengedi.

A tervbe vett müncheni kiállítással kapcsolatban a következőket írhatom;

1. Szeptember 15-után minden idő jó nekem.

2. Körülbelül 50 munkát szeretnék kiállítani. Fele rajz, fele rézkarc. Méret: 65X50, passepartout-val.

3. Segítségért fordulhatsz HANS KUH-hoz, aki a Gebrauchsgraphik főszerkesztője. Hivatkozz:

a./ WHO'S WHO IN GRAPHIC ART. GRAPHIS, ZÜRICH 1961.

b./ GEBRAUCHSGRAPHIK 1941 HEFT 5.

- " - 1955 " 7.

- " - 1967 " 4.

4. Az a PERNECZKY GÉZA, aki a küldött két ismertetést írta, disszidált és Nyugat-Németországban él. Talán Münchenben. Az Új Látóhatár tudja a címet, mert oda is dolgozott – úgy hallom, hogy máris beérkezett kritikus, aki segíthetne nekünk. Eddig már vagy négyszer írt rólam.

Ezzel egyenlőre a kiállításra vonatkozóan mindent megírtam.

Remélem, hogy már megérkezett a Polónál hagyott Genezis is. Egyébként Marco Polóékat nem fogom zavarni. Tudod, öreg vagyok már arra, hogy szakmai hasznót nem hajtó kapcsolatokat vegyek fel és tápláljak. Ők nem tudnának nekem kaput nyitni Párizsban, mert ismeretségük köre kívül esik az én szakmámon.

Dr. Cooper könyvét köszönöm. Ha valaha lecsuknának a Szajna partján futkározó egy hülyét, ne lepődj meg, ha az majd Rád fog hivatkozni. Egyébként a könyv címéből és szövegéből hiányzik minden hivatkozás a pollucióra és így nem tudom, hogy a gazdag lihegéssel behörgött szénmonoxid mennyiben használ majd e satnya izmoknak.

Különbén jól volnánk. Remélem, hogy Te is és a családod is. Az én lányom most „világbékében” utazik – mondtam Neked – és így nehezen tud időt szakítani személyes jelentéktelenségekre. De az anyjától úgy tudom, hogy a világ állapotától függetlenül, sőt azzal ellentétben – vagy dacára – nagyon jól van. Juci is jól van, de az e hónap 15-én rászakadó nyugdíjtól nagyon fél.

Köszönöm a két interjút. Sajnos, magyarok és így házi és hazai vonatkozások miatt különösebb lendületet dőcögésemhez nem adnak.

Kézcsokomat és üdvözetemet küldve

szeretettel ölel

Lajos

Sorsod az, hogy a jegyed ne nyerjen.

Itt küldöm emlékül.

16. Szalay Lajos levele Zajtai Ernőnek

Paris 1972. márc. 11.

Kedves Ernő!

Látod, milyen jó, hogy nem mentünk el az Őrült Lóba, még félre lehetett volna érteni a hurut okát. No, örülök, hogy kiheverted a kényelmetlenséget.

Nem olyan sürgős a dolog, hogy emiatt nyugtalanzkodnod kellene.

Ha kibírtam Németország nélkül 63 évet, még egy pár percet igazán kibírhatok. Gondolom, hogy közben már megkaptad M. Polótól a Genezist.

És ha már nála tartunk; persze hogy jól jönne egy T.V. riport, de hát ebben hárman nem bízunk; Te, Ő és én. Mindenesetre nekem azért jól esett részéről ez a rám irányuló lelkesedés. Egyébként sem igazi nevét, sem címét vagy telefonját nem ismerem. Alkalmomatán írd meg. Hátha életemnek egy optimista kétségbeesésében mégis odafordulnék.

A német műkereskedő terve megtermékenyített és lázasan dolgozom 15 lemezen, amiken, kézzel írt szövegrészekkel együtt és lemezenként két rajzzal (tehát 30) elmondom újra az ószövetségi pletykákat.* A május elejéig befejezett anyagot azután bemutatom a pacáknak és ha elfogadja az én feltételeimet, akkor övé a karcok, ha nem, úgy én saját iparomban megpróbálom az értékesítést.

Egyébként jól vagyok és azt Neked is és családodnak is kívánom. Kézcsoék, üdvözet mindenkinek.

Szeretettel ölel

Lajos

* Az első naptól Káinig.

17. Zajtai Ernő Szalay Lajosnak

München, 1972. március 16.

Kedves Lajos!

Köszönöm, hogy a nem-levelemre is válaszoltál. Időközben már kutya bajom. Betegségem egyik előnye az volt, hogy bőkezű orvosom múlt hét végéig írt ki, és sok fordító munkámat el tudtam intézni, hátránya viszont az, hogy otthon kellett ülnöm, ahogyan beteghez illik.

Hétfőn, 13-án voltam Kuh-nál. A neve magyarul tehenet jelent, ezért valahogy mindig csak halkan rebegtem a megszólításoknál. Nagyon kedvesen, készségesen fogadott. A kiállításról a következőt mondta:

Tud egy galériát, amelyik számodra számításba jöhetne. Egy nő a tulajdonosa. Nemzetközi vonalon ismert rajzoló műveit állítja ki. Steinberg, Francois (nem ismerem), Paul Flora (nem szeretem) és még több más nevet említett Kuh. Itteni szemmel nézve jó ajánlásnak tekinti, hogy New Yorkból jössz, úgy érteve, hogy ez itt érdekesnek számít. Arra kér, hogy küldd el néhány újságkritika fotókópiáját, és néhány munkádat mutatóba, lehetőleg nagy méretben. (Ami az utóbbit illeti, a Genezist megkaptam, és a nálam levő rajzaidból ötöt elvihetnék.) Ha a kért anyagot megkapom Tőled, felajánlotta, hogy eljön velem a galériába, és májusi érkezésedig előkészítjük a megállapodást.

Beszéltünk általában a lehetőségekről. Véleményem szerint számodra – hogy ilyen tömören fejezzem ki magamat – a legtöbbet az hozná, ha különböző témakörökben sorozatokat rajzolnál, és azok mappa-formában jelennének meg. Egy-egy mappa ára 500-1000 márka lehet. Tud arról, hogy vannak kiadók, akik egyenesen keresnek erre művészeket. Megnevezni ugyan nem tudta őket. Viszont van egy sógorom, akinek irodalmi ügynöksége van, és vannak kapcsolatai kiadókkal. Megpróbáljuk kideríteni, melyik kiadókat érdeklík ilyen munkák.

Mielőtt elfelejteném: Marco Polo neve: Dr. Antoine de Wellenstein, címe 33, rue de l'Arcade, Paris 8, telefonja 265 4412.

Mi nagyon jól lennénk, a Damoklesz kardjától eltekintve. Nem tudom figyelemmel kíséred-e a Sz. E. Rádió sorsát. Ha nem hangzik el Nixon segélykiáltása érdekünkben, akkor ezen a héten már munkanélküli lennénk. Most június 30-ig hosszabbították meg a létünket, addig állítólag megszületik valamilyen törvényjavaslat-tervezet a további, talán egy évi, életben maradásunkról. Június végére Nixon is visszajött Moszkvából, majd kiderül, mi lesz. Jelszó: úgy még sohasem volt, etc. Hogy van kedves feleséged, kislányod? Jönnek Európába?

Dr. Coopernek valószínűleg az a véleménye, hogy mozgással szénmonoxiddal keverve is több oxigént pumpál az ember magába, mint anélkül. A betegségem alatt persze szünetelt a pontok gyűjtése és a training effect.

Várom híreidet és

szeretettel öllelek

Ernő

18. Zajtai Ernő Szalay Lajosnak

München, 1972. május 8.

Kedves Lajos!

Már régen írnom kellett volna, de az operáció és Párizs következtében nagyon el voltam maradva a munkámmal, erős késéseket kellett behoznom. Még betegségemre is hivatkozhatnék, de nem lehet: Párizsból visszaérve másnap fáj a torkom, lázam volt, viszont világos volt, hogy ennyi távollét után nem hiányozhatok. Beszélgetésünkre emlékezve egy jó nagy priznicet adtam magamnak a feleségemmel, délutánra kellett bemennem, induláskor még 38 fokok lázam volt, estére mintha elfűjták volna. Szóval a betegség nem alkalmas kifogás.

A következőket szeretném tisztázni. Én természetesen mindazt, amit beszélgettünk, komolyan és szó szerint veszem, és nagyon szeretnék akkreditált németországi képviselőd lenni. Nem állítom, hogy nem találhatsz jobbat, de lelkesebbet aligha.

Nagyon kérek, amilyen gyorsan csak lehet, küldj fotókópiát a legfontosabb kritikákról, vagy egy tucatról.

Arra is kérek, hogy csináltasd meg az ötös szériát a rézkarcokról.

A fotókópiák és a rézkarcok költségei, mint menedzserre, énram tartoznak. Légy szíves írd meg, mikor utaljak át, mennyit.

Elég fontos lenne, hogy a kritikák jövő hét elejére itt legyenek.

Gondolom, a további üzleti kérdéseket akkor tisztázhatjuk, ha lesz mit.

Szívesen emlékezem a sajnos megint csak nagyon rövid időre, amit Párizsban Veled tölthettem, és köszönöm vendégszeretetedet. Mikor viszonzhatjuk Münchenben?

Válaszodat nagyon várva

szeretettel öllel

Ernő

19. Zajtai Ernő Szalay Lajosnak

München, 1972. június 20.

Kedves Lajos!

A lelkivilágom kellőképpen feldúltott. Be kell látnom, hogy minden szavam igaz. Nem túloztál, és nem túlzol. Ehhez járul a magam – legyen szabad magamról finoman nyilatkoznom – kétbalkezessége. Az ember hibáiból tanul. Még elmentem Kuhhoz, hogy nála kérjek bocsánatot Tőled. (Szeretne ajánlani lapja párizsi levelezőjének.)

A Buchholznéknál is voltam. Azt hiszem jó, hogy zárva találtuk. Most egy argentinai, Benedit nevű embernek az agryémeit mutatják. A Godula nevű leány, akihez Maccio ajánlott, határozottan gyengeelméjű, úgy ahogy mondom, hülye benyomást kelt. Ennek megfelelő műveket mutat be, a jelek szerint nem csak „erkölcsi” sikerrel.

A beszélgetéseinkre visszatérve két dolgot szeretnék megjegyezni, érdemi dolgokban, (hogy fontoskodó legyek). Az egyik: szeretném kivonni magam az általad említett, Téged illető kollektív felelősség alól. Elég nekem a magam személyes felelőssége. A másik: még mindig nem vagyok és nem is leszek hajlandó feladni sem a reményt, sem a próbálkozásokat. Én azt képelem, hogy talán a kicsiségemnél fogva sikerül kijátszanom a maffia éberségét.

Mellékelve küldöm a felvételeket a rajzokról. Persze valamivel tovább tartott a vártnál, az argentinai ismerősüknél lévő két képet csak a hét végén fényképezhettem le (Halászok, Heródes a trónján). A színes kép csak emlékeztető, a színek nem is hasonlítanak. Hét nagy nagyítást, nyolc kis nagyítást és egy színes képet küldök. Keresztelő Szent János Heródessele és Heródiással nagyban nem lett elég éles, az péntekre, 23-ára lesz kész, akkor küldöm, és még egyet: Művész és Modell. Azt hiszem a nagyítások elég jól sikerültek, és remélem, hogy hasznukat tudod venni.

Még két mellékesség beszélgetéseinkből: Ábrahámot is másképp hívták azelőtt. Genézis 17, 5. „Your name shall no longer be Abram (that is High Father), your name shall be Abraham (that is Father or a Multitude), for I make you father of a host of nations.” – Azután a latin idézet, amit olvastunk, ha jól emlékszem „Omnia nimium nocet”. Nekem ismerős volt az a nimium, aztán rájöttem honnan. A Confiteorból. „Confiteor... quia peccavi nimis cogitatione, verbo ot opere,...” A nimis határozószó = nagyon, túlságosan. Nimium főnév = „a” sok.

– Ilyen fontos gondjaim vannak.

Remélem, hogy nagyon jól érzed Magad, és hozzáfogtál a tervezett munkához.

Kedves Feleségednek kezét csókolom, Hildegard szeretettel sok üdvözetet küld.

Ölel

Ernő

20. Szalay Lajos Zajtai Ernőnek

Paris 72. XII. 20.

Kedves Ernő.

Most kapott leveledre azon melegében válaszolok.

A Pápa nem érdekel. Őreg vagyok Ernő és szegény, mint a templom egere. Minden spórolt pénzemet eldorbézoltam itt Párisban, ahol azt reméltem, hogy valami résen besurranhatok. Még március végéig kihúzóam itt megmaradt 600 dollárból, akkor visszamegyek New Yorkba, elrendezem a „nyugdíjunkat”, és hazatelep-szünk Miskolcra, ahol a Város egy 160 négyzetméteres műtermes lakást ad nekem (állítólag és csak bérbe persze). Magyarországon még meg lehet élni 440 dollárból (annyi Jucival a nyugdíjunk). Persze ez függ még attól is, hogy Amerika kifizesse Magyarországra is a nyugdíjat. Eddig nem tette, de valami remény most van az enyhülésben.

Tehát; a Pápa nem érdekel. Anyagi és propaganda vagy sajtó sikert nem jelent. Ha lenne valami propa-ganda az ügyből, csak jobban felháborodnának. De hát kik is azok az „egyes vatikáni illetékesek”. Honnan ismerik a dolgaimat, és nem magyar papok végül is? Ernő; ezer oldalról megmart vén csikasziget vagyok, csak a pénz érdekel, és méghozzá komolyan, de csak a komoly összeg. Mivel ez úgysem jön sehonnan, egy menedék marad: a magyarországi nyugdíjas élet.

A Genézis rézkarcokat (amiből egyébként is csak négy van meg) sutba dobtam. Nem is tudnám felven-ni a több hónappal ezelőtt már reménytelennek látott munkát.

Azért válaszolj, hogy tudjam, nem haragszol.

Magyarországi kiállításommal egy korszakom (talán az életem is) befejeződött. Ennek a lerezgő hullá-mait éregetesen még el-el billegem, de már nem tudok visszafordulni még legszerencsésebb régi magamhoz sem. Éppen most kínlódom (a betegségig és ez nem túlzás), hogy megcsináljak 15 rajzot, amit hét évvel ezelőtt csinált munkáim modorában kérnek. Nem megy és nem megy. Pedig komoly dollárokról lenne szó. Mihelyt a múltamat (a legközvetlenebbet is) el tudom felejteni, új rajzok és új stílusom fog keletkezni. Nehéz megérte-ned, hogy a sorozatos sikertelenség miatt blokkolva lett a képességem? A magyarországi sikerek nem jelentek semmit. Sem erkölcsileg, sem anyagilag. Egy karikatúra. Egy csomó bohóc, köztük én az egyik,

Szalay Lajos: *Európa elrablása, papír, tus, 310X430 mm, J. b. l.: Szalay (A fotókat Zajtai Ernő készítette, a Szalay rajzokat az ő tulajdonából közöljük. Köszönet érte.)*

A maradékot félreteszed, amíg visszajövök Európába. Fényképeket nem tudok csináltatni.

Magam is sajnálom a rézkarcokat. De egyébként is ilyen ügy csak egy nagyon pénzes pacákkal oldható meg, mert nekem is pénzkérdés az egész ügy, és amint írtam is, csak az érdekelhet ma már. – A 400 dollárért, tehát 4.000-négyezer dollárért a tiz lemezt egyenként két-két rajzzal és a belemart vonatkozó szöveggel. (Angolul). Aztán annyit nyomtat, aki megvette, amennyit akar. Ez, mint látod is, valóban pénz kérdés, de nekem egyéb formában nem éri meg az üzlet, mert én már nem akarok sem hírnevet, sem rangot, csak gubát.

Írj gyorsan, talán még itt ér a leveled – vagy gyere személyesen.

Szeretettel ölel Lajos
Feleségednek kézcsók.

Az elért árral nagyon meg vagyok elégedve. Egyenként nem is remélnék többet soha.

New Yorkból a Genézis mellé talán még elküldeném az Argentinában kiadott kis könyvem is. Hogy lássa a Vaticáni Könyvtáros vagy múzeumigazgató, hogy mitől döglök a keresztény vonal. Ha van ilyen.

22. Szalay Lajos Zajtai Ernőnek

Paris 73, I. 15.

Kedves Ernő!

Szinte azon nyomban, ahogy elküldtem Neked a levelet, kaptam New Yorkból az értesítést, hogy még február 15-ig itt maradhatok.

Írtam is Jucinak azonnal egy keménykötésű Genézisért. Ahogy megkapom és dedikálom (jó volna tudni, hogy kell dedikálni a Pápának), eljuttatom Hozzád a könyvet. A többit meg majd meglátjuk. Mindenesetre rajtunk nem múlt.

Ide íráj tehát még egyelőre. Jövő héten (a közepe táján) feladom a 15 rajzot. Azért csak a jövő héten, mert mint mindig, most is abban reménykedem, hogy talán tudok csinálni egy-két jó munkát. Bár a magyar kiállításom óta elég fáradt és letört vagyok. Nem ezt a formáját vártam a sikernek. Túl sok és túl kevés. És nem nekem szól, hanem valakinek, akit otthon helyettem elképzeltek. Toldi panaszkodik így Bencének:

idétlenkedtünk a művészet fogalma körül. Hamu alatt pislogó zsarátnok kapott itt-ott lángot, és a szólni nem merő sokak azt vélték, hogy én helyettük és a nevükben dadogok. Persze hamar felocsúdnak (már keserű és bántó kritikák jelennek meg), és arra a helyre raknak, amit bárki idegen, tehát én is, még elfoglalhatunk az országban. Ezt személyesen csak Neked írtam, még közvetve se kommentáld sehol. Ebben bízhatom, ugye? Mert hazamegyek.

Ezzel azt hiszem leveledet érdemben ki is végeztem. Ne haragudj, hogy újabb csalódást okoztam. Hidd el; nem Te voltál a balkezes, hanem én, és ha van valaki, akinek kettőnk közül szégyellnie kell magát, az én vagyok.

A fényképeket megkaptam, köszönöm szépen. Családodnak és Neked is kellemes karácsonyt és boldog Új Évet kívánok.

Szeretettel öllelek
Lajos.

21. Szalay Lajos Zajtai Ernőnek

Paris 1973. I. 15.

Kedves Ernő!

Menjünk szépen sorban és érthetően a problémákon:

Rövidesen vissza kell mennem New Yorkba. Személyes és hivatalos ügyekben. 1974. febr. 26-ig (65 éves leszek, betöltve) Európát fel kell függesztenem.

New Yorkból küldök egy szép és keménykötésű Genézist. Jó lenne, ha gyorsan megírnád az alkalmazandó dedikációt. Nehéz így elképzelnem, hogy a pápával mi a protokoll.

Mielőtt innen elmennék, elküldök 15 rajzot. Ha talál köztük a vevő megfelelőt; rendben van. Ha nem; esetleg New Yorkból küldenék egy másik 15-öt.

„Mesévé költenek maholnap engem is, akiről, hogy éltem, hiszik is meg nem is.”

Persze aztán belém is marnak. De megint nem belém, hanem valakibe, aki nincs, csak az ő elképzelésükben. Felbokrétázták a kalapomat, és most bokrétával együtt leverik a kalapomat is. (...)

Másik oldal meg nincs. Vagy ha van is egy jobb oldal, az meg mindennél rosszabb. De hát ezt Te is nagyon jól tudod.

Kuh ajánlása nem kell. Csak adalékot kapnék megint ahhoz, hogy sajnos igazam van. Alexandre Alexandre jó akaratúan úgy válogat, ahogy válogatnia kell. Hiszi, őszintén, hogy csak az az igazi, ami, ha nem is teljesen absztrakt esetleg, de mindenesetre fanyar, fintorgó, antiszép.

Nézd viszont a pápai oldalt. Semmi olyan sajtójuk nincs, ami paposkodás nélkül egy „jobb” oldali esztétikát képviselne. Bejerd az egész Vaticán. Láttad a Pápa portréját, amit valami német „haladó” művésszel festettek? A rossznál is rosszabb főmédvény, egy álmodern zagyvalékba ágyazott giccs. És a Pápa elfogadta. Sőt. (...)

No jó, ebből már sok is ennyi.

Várom válaszodat,
ölel Lajos.

23. Szalay Lajos Zajtai Ernőnek

Paris 73 I. 25.

Kedves Ernő;

Számozásba szedem a mondandóimat; így kevesebb a félreérthetés.

1. Megérkezett a Genézis. Mihelyt az ajánlást valahogy összetákolom, elküldöm Neked a könyvet.

2. Éppen a Genézis magyarországi kiadása miatt hirtelen egy hétig tartó munkám akadt, ami miatt eltolódott az előzőleg tervezett program.

3. Most a végleges (mert nincs sok időm itt Párisban) menetrend a következő; szerdán 31-én adom fel a 15 rajzot. Express. Te ezt megkapod még azon a héten.

4. Megcsinálod a válogatást a vevővel. Remélem, hogy fog találni megfelelőt, mert ezt az ügyet szeretném még itt lebonyolítani. Annyit költöttem, hogy Jucival való elszámolásomat nagyon megkönnyíti egy pár olyan dollár, amiről ő nem tud.

5. Ha még oly hirtelen el tudsz adni valamit, hogy az árát megkaphatom 15-ig (február) a fent említett ok miatt annál jobb. Ha már csak New Yorkban vehetem fel a pénzt, az sem baj.

6. 30% az árából a Tied. (Kivéve az a pénz, amit már elküldtél – ennek százalékában válassz ki Magadnak 2 rajzot.) A többi rajznál az ár: 150–250 dollár. Tehát én kapnék 100–175 dollárt. Ez világos, azt hiszem.

Egyenlőre elég is ennyi. Feleségednek kézcsokom.

Téged öllelek Lajos.

24. Zajtai Ernő Szalay Lajosnak

München, 1973. február 1.

Kedves Lajos!

Tegnap jött a táviratod, nagyon sajnálom a betegségedet. Remélem nem komoly, és már túl vagy rajta. Amúgy igazán nem hajt a tatár, legfeljebb az, hogy idővel több esélyem lenne még az elutazásodig valamit eladni.

Ma megérkezett a Genézis az ajánlással, én nagyon jónak találom, nyomban megy tovább a Vatikánba.

A rajzokat nyilván szintén ajánlva küldöd majd. Talán jó lenne, amennyiben van rá mód, ha be is biztosítanád.

A leveledet is nagyon köszönöm, minden világos, az is – ami viszont nem újság – hogy túl nagyvonalú vagy. De erről egyelőre nem akarok vitatkozni Veled.

Szeretettel ölel

Ernő

25. Szalay Lajos Zajtai Ernőnek

Páris 73 II. 17.

Kedves Ernő;

Holnap, vasárnap visszamegyek New Yorkba. Ha írsz, már oda írjál. Persze tapintatosan. Ahogy már kértelek is, ne emlegesd a nagy vételt. Pocséklásom után éppen jól jön ez a hamis elszámolhatás a költekezéssel.

Persze, ha eladnál még valamit, amiben nem bízok, a pénzt küldd New Yorkba. Minden külön indoklás nélkül. Aztán én majd meglátom, hogy kapcsolom bele ezt a pénzt a múltamba.

Egyébként onnan úgy egy hónapi körülnézés után írok egy beszámoló-félét. És terveket is, ha kialakulna bennem valami. A magyarországi kiállítások után hirtelen lezuhantam a rajzolásomban. Influenzám is volt.

Először voltam ilyen hosszan beteg, és mivel nem vagyok hozzászokva, az érthető pánik erősen csökkentette a már amúgy is nívón aluli állapotomat.

Mindent, amit tettél, nagyon köszönök. Ha papáéktól jönne valami, írd meg.

Hát így. No búcsúzó is.

Kézcsók.

Öllek

Lajos.

Címem: LAJOS SZALAY
255 West 98th. Street
NEW YORK, N. Y. 10025
U.S.A.

26. Zajtai Ernő Szalay Lajosnak

München, 1973. március 11.

Kedves Lajos!

Gondolom, szerencsésen visszaérkeztél New Yorkba, és remélem jól vagy, kedves feleségeddel és Klárikával együtt.

Szeretnék konkrétabb és jobb dolgokkal jelentkezni, mint a következő, de hát ez van. Többek között azért merek vele előhozakodni, mert egyik leveledben azt írtad, már csak a pénz érdekel.

A Schuler Verlag, Stuttgart – nagyon szép művészeti kiadványai vannak – szeretne Tőled egy színes lapot, lovakkal. Idézem a levelét: „Es würde uns ein farbiges Blatt mit einer Pferdegruppe sehr interessieren. Gleichzeitig wollen Sie uns bitte auch die Konditionen bzw. Tantiemen des Künstlers für farbige Blätter mitteilen.”

Schuler a színes műveidben üzletet lát. Hogy ilyet is tudsz, az nem vitás. Jó lenne, ha postafordultával küldhetnél tündéri lovaiból, jól megszámitva az árát. Kiadás esetén tantiémek is járnak, tudomásom szerint az eladási ár 10 és 15 százaléka között.

Kérlek, írd meg, mi a véleményed. Még jobb, ha mindjárt a munkát küldöd, ha gondolod, hogy a ráfordított idő megéri a rizikót. Garantálni, sajnos, semmit nem tudok. Bár tudnék.

Rajzaid, amelyeket az utóbbi időben alkalmam volt látni, csodálatosan szépek.

Kedves feleségednek kézcsók, Téged szeretettel ölel

Ernő

27. Szalay Lajos Zajtai Ernőnek

New York 1973. IV. 21.

Kedves Ernő;

Levelem, ami már sokat késik, hosszú lesz, és nyilván kissé kusza is; mert ez a nyomorult New York-i pokol teljesen kiforgat magamból. Már szinte csak azon vizslatok, hogy mikor és hova tudnék innen elszökni nyugdíjba. Hová, ahol Amerika kifizeti a nyugdíjat. Mert Magyarországon nem. Ez egyelőre így van, és úgy látszik, a jövőben is így lesz. Yenkiék keveslik a dollárért adott forintokat.

Már is látszik eddigi levelemből, hogy problémám leginkább anyagi; ennek a problémának a megoldásához keresnék lehetőségeket. De azért sorjában.

Megérkezett a washingtoni vatikáni követség útján a pápa jegesnél hidegebb közvetett köszönete. (...)

Mához egy hétre, vagyis április huszonnyolcadikán feladok címre legalább egy színes lovas képet, de nyilván többet is. Aztán majd Te meglátod, hogy mit tehetsz az érdekünkben, mert a közvetítőnek vagy ügynöknek járó harminc százalék Neked is jogerős. Ezúttal levonhatod a már eladott két rajz után járó jutalékot is. Milyen zsarolva ihlettek az eladásra.

Leányom férjhez ment egy hat láb magas angolszászhoz, aki a neve szerint itt rangos családnak számít. Nászuram református pap, de ez nem sokat jelent, mert a csemeték buddhista szertartás szerint házasodtak, és aszerint is élnek. De nem a kopszított szektához tartoznak. Nekem az az érzésem, hogy egy pacifista jelmezbe öltözött ötödik hadoszlopa az éledő japán nacionalizmusnak. Japánok is vezetik nagyjából a bandát, aki a mai szörnyűségektől rettegő ifjúságnak drogtól mentes boldogságélményt ad. Mivel csak az előítéleteket kezelik előítélettel, úgy érzik, hogy előítéletől mentes szabadság galambos katonái. Mi, magyarok a tordai országgyűlés óta úgy érezzük, hogy ki miben hisz, abban üdvözl. Ezért én ellenkezés nélküli szeretettel nézem őket, de Juci néha elmordul. Ő magyar lánynak magyar férjet álmodott és katolikust lehetőleg. De hát a házasságok az égen köttetnek, ami már Torda szerint is nem mindig katolikus.

Rézbe vagy cinkbe karcolható különböző megoldások tervét latolgatom magamban. Mivel a rang feladása nélkül, de mégis csak a pénz érdekel, Veled szeretném az ötleteket kiértékelni.

Technikai okokból nem emelhető maximális 43/59 cm. papíron 30,5/43 cm lemezeken (lefelé mehet a méret természetesen) szeretnék 10, 15 vagy 20 karcból álló albumokat kiadni (kiadni itt = nyomni, reprodukálni) különböző, a kiadvány külön és a kiadványok együttes egységét megengedő, sőt megkövetelő témákról.; Jónás könyve, Jób könyve, Genezis, Mózes többi könyvei – 2Exodus, 3Leviticus, 4Numbers, 5Deuteronomy – Meg lehetne oldani a Genezist egy 20 lapos albummal és az Ó-Szövetség többi fontosabb részét; Mózes második könyvétől Dávid királyig egy másik 20 oldalas albummal. Öt-öt karccal, de egyben kiadva a négy evangélistát Jézus négy ember által bemutatott különböző, de egységes négy karakterét. 20 lappal a Zsoltárokat. Esetleg az Ó-Szövetség érzéki, szexuális, de nem pornograf utalásait. Ádám–Éva, Noé fiai, Lot leányai, Hágár, József és Putifárné, Zsuzsanna és a vének, Dávid kilengései, Salamon viselt dolgai és a csomagoló énekek, Dávid és Saul homokos viszonya stb. Világi vonatkozásban nyomban a Romlás Virágai.

Visszakanyarodva; Káin és Ábel, Káin és Káin, Ábel és Ábel. A kegyetlenség zadista és mazochista arcai, tiszta és kevert formákban.

Persze lehetnek Neked is ötleteid az Általad ismert környezet igénye szerint. Írd meg őket, ha lehetőséget látsz bennük. De azt is írd meg, ha egyáltalán nincs semmi lehetőség, mert semmi sem olyan letörő, mint ha olyan remény törik le, ami már szárba szökken.

Bármit írsz vagy küldesz nyugodtan teheted, mert már nincs zsindegy a házam tetején. Intézkedtem, hogy minden a kezemhez jusson jóakarató cenzúra nélkül. Sőt.

Mint, ahogy az elején írtam, a pokol eme legromdább bugyrában igazán rosszul érzem magam. Ez a karam felül is be van deszkázva; négerül fekete itt a sötétség. Ami meg fehér lehetne, az jellememben fekete.

Talán Németországba vagy Ausztriába kellene mennem. Úgy látom egy-egy kiadványból, hogy ott a könyv még komoly ipar.

A többiekben még megvolnánk. Remélem, hogy Ti is jól vagytok. Kézcsók üdvözlöt.

Szeretettel öllelek

Lajos.

28. Szalay Lajos Zajtai Ernőnek

New York 73. május 30.

Kedves Ernő;

A körülmények különös összejársása miatt a többször is megígért lovakat nem tudtam megcsinálni. Attól tartok, hogy már el is vesztette aktualitását az egész ügy. Ha mégsem, úgy légy szíves írd meg postafordultával, és egy újabb nekilendüléssel most már biztosan elkészítem a színes képeket, és majd még azon melegében el is küldöm Neked.

Egyébként megvolnánk. New Yorkot megszokni nem tudom. Minden reményem a közelgő nyugdíjamban van. Akkor talán elmehetünk innen, és valami emberibb helyen morzsolgathatjuk le maradék éveinket.

Remélem, Ti is jól vagytok.

Tétova kérésemért ne haragudj. Csak egy telefonodba kerül megkérdezni a kiadót a lovak ügyében. Ezt még tedd meg, és a lehetőséget írd meg rögtön. Természetesen azt is, ha már nem érvényes a dolog.

Szeretettel öllelek

Lajos.

Feleségednek kézcsókomat küldöm.

29. Szalay Lajos Zajtai Ernőnek

Szalay rajzzal nyomott üdvözlőkártya rajzos oldalán:

Kellemes Karácsonyt és boldog Új Évet

Szalay Lajos

A hátoldalán:

Kedves Ernő;

Sok dolgunk, gondunk miatt nem igen volt időm az írásra, de még sokszor a rajzolásra sem.

Remélem jól vagytok. Ha időd engedi, írd csak pár sort is.

Jövőre már nyugdíjba megyünk. Szinte biztosan Európába, mert ebben a pokolban igazán nem lehet már kibírni az életet még harcolva sem, hát még nyugalomban.

Kézcsók, üdvözlöt, baráti ölelés

Lajos

BERICHTE AUS NEW YORK, PARIS (AUS DEM BRIEFWECHSEL
VON LAJOS SZALAY UND ERNŐ ZAJTAI – 1960, 1972–73)

Aus dem vollständigen Briefwechsel von Lajos Szalay (1909–1995) habe ich bisher die mit Aladár Kovách und János Domokos gewechselten Briefe publiziert. Einige von ihm stammende (an István Farkas, Tito Perez, Pál Lipták gerichtete) und an ihn gerichtete oder von ihm handelnde Briefe kamen ebenfalls zum Vorschein. Es ist anzunehmen, dass bisher noch zahlreiche, an Familienmitglieder, Künstler und Freunde gerichtete Briefe (an Gyula László u. a.) nicht publiziert wurden, obzwar sich langsam die Umrisse einer selbständigen Szalay-Korrespondenz abzuzeichnen beginnen.

Aus dem Briefwechsel zwischen Szalay und Zajtai werden 29 Briefe (20 von Szalay und 9 von Zajtai) publiziert. Aus dieser Sammlung zeichnet sich die Schwierigkeit der Ansiedlung von Szalay an seinem dritten Lebensschauplatz außerhalb seiner Heimat, in New York ab (Briefe aus den 1960er Jahren) sowie die Organisation seiner Bekanntheit in Westeuropa (in Frankreich und Deutschland, 1972–73). Aus der Korrespondenz tritt auch vor uns hin, auf welche beinahe unbesiegbaren Schwierigkeiten ein ungarischer Künstleremigrant mit hervorragendem Talent mit der Durchsetzung seiner Werke in 1960er und 70-er Jahren und auf dem Gebiet der Sicherstellung des Lebens seiner Familie stößt. Die vorübergehenden, gelegentlich erzielten Erfolge von Szalay wurden von den Fiaskos unterdrückt, die in ihm weiter das Misstrauen, die künstlerische Unsicherheit nährten, und die in ihm beinahe schon eine übertriebene Duplizität und eine Gefühlsamkeit auslösten. In den 1970er Jahren werden seine Briefe schon mit der Anforderung der Rückkehr in die Heimat, nach Europa nach der Pensionierung, endgültig in die Heimat zurückkehren, formuliert, die er an den ihm helfenden Freund, den in München lebenden Ernő Zajtai (1927–) schrieb, der auch Erfolge bei dem Vertrieb und dem Verkauf der Werke Szalays erreichte. Ernő Zajtai stellte auch den Briefwechsel und die in seinem Besitz befindlichen Fotos sowie die Zeichnungen von Szalay zur Publikation zur Verfügung.

György Sűmegi